

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง รูปแบบของการสื่อสารและการยอมรับบทบาทของสตรีมุสลิมในการบริหารจัดการสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามบ้านสุโขทัย อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีเพื่อเป็นกรอบในการศึกษาวิจัย ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสาร
 - 1.1 แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา
 - 1.2 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
 - 1.3 แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสาร
2. แนวคิดเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม
3. แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์อิสลาม
 - 3.1 แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันการเงินตามหลักการอิสลาม
 - 3.2 แนวคิดเกี่ยวกับสหกรณ์ตามหลักการอิสลาม
4. สถานภาพสตรีมุสลิมตามหลักการอิสลาม
 - 4.1 บทบาทของสตรีมุสลิมในด้านเศรษฐกิจ
 - 4.2 บทบาทของสตรีมุสลิมกับสหกรณ์อิสลาม
5. แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำและบทบาทของสตรีในฐานะผู้นำ

แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสาร

แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

มีนักวิชาการให้นิยามความหมายของคำว่า "การสื่อสาร" ดังนี้

Wilbur Schramm (1974 อ้างถึงใน ประมะ สตะเวทิน) นิยามว่า การสื่อสาร คือ การมีความเข้าใจร่วมกันต่อเครื่องหมายที่แสดงข่าวสาร

ประมะ สตะเวทิน (2540: 30) ให้ความหมายว่า การสื่อสาร คือ กระบวนการถ่ายทอดสาร (message) จากบุคคลฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่าผู้ส่งสาร (source) ไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า ผู้รับสาร (receiver) โดยผ่านสื่อ (channel)

จุมพล รอดคำดี (2532) ให้ความหมายว่า การสื่อสาร หมายถึง พฤติกรรมการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์ โดยอาศัยกระบวนการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนข่าวสาร ความรู้สึกนึกคิด เจตคติ ตลอดจนประสบการณ์ระหว่างกันและกัน เพื่อให้เกิดผลตอบสนองบางประการ ที่ตรงกับเป้าหมายที่วางไว้ คือ การเข้าใจร่วมกัน ความร่วมมือ ความตกลงเห็นพ้องต้องกัน ความผสมผสาน ความประนีประนอม เป็นต้น อันจะนำมาซึ่งความคงอยู่และการพัฒนาสังคมของมนุษย์

คำว่า “การพัฒนา” ก็เช่นเดียวกันกับการสื่อสาร กล่าวคือมีผู้ให้ความหมาย ดังนี้

Sinha (1976 อ้างถึงใน ประมะ สตะเวทิน, 2538: 69-70) ให้คำจำกัดความของการพัฒนาว่าเป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจ การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไม่หยุดนิ่ง

Beltran (1974 อ้างถึงใน เสถียร เขยประทับ) กล่าวว่า การพัฒนาเป็นกระบวนการที่มีทิศทางให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคม ภายใต้เงื่อนไขความเสมอภาค ศักดิ์ศรี ความยุติธรรม และเสรีภาพ

จุมพล รอดคำดี (2532) การพัฒนา คือ การกระทำที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการดำรงชีวิตที่ดีขึ้นทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ

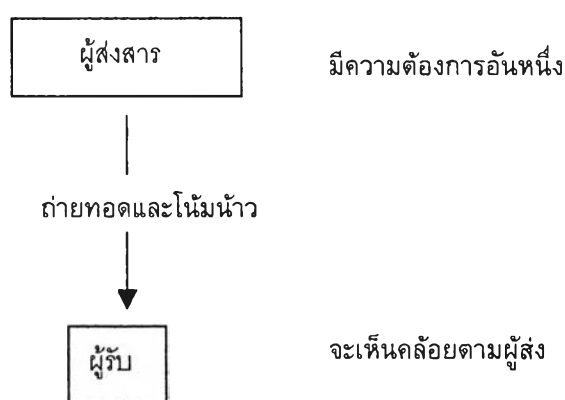
การสื่อสารกับสังคมนั้นเป็นของคู่กันที่ไม่สามารถแยกจากกันโดยเด็ดขาดได้ การสื่อสารจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอควบคู่ไปกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดนิ่ง นักสังคมศาสตร์มองการสื่อสารว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม กล่าวคือ เมื่อมีสังคมก็จะมี การสื่อสารตามมาด้วย ในขณะที่นักนิเทศศาสตร์หรือนักสื่อสารมองว่า การสื่อสารเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดสังคมหรือทำให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลง

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังนั้นในการพัฒนาสังคมทุกรูปแบบ การสื่อสารย่อมเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การพัฒนานั้นประสบความสำเร็จได้

ในอดีต “การพัฒนา” ถูกตีความให้หมายถึง การทำให้ทันสมัย, การเปลี่ยนแปลงให้เป็นแบบตะวันตก, การทำประเทศให้เป็นอุตสาหกรรม, การพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อการกินดีอยู่ดี และการเจริญเติบโตทางด้านวัตถุ โดยเกณฑ์ในการวัดความเจริญหรือการวัดการพัฒนานั้น มองด้านวัตถุและเศรษฐกิจเป็นหลัก แนวคิดนี้ถือได้ว่าเป็นกระบวนทัศน์เดิมหรือ กระบวนทัศน์ที่ครอบงำสังคม (dominant paradigm) การใช้สื่อเพื่อการพัฒนาในยุคนี้ เป็นการใช้สื่อเพื่อการเปลี่ยนแปลง ตั้งแต่

ระดับบุคคล สถาบันทางสังคม วิธีการดำรงชีวิต วิธีการทำมาหากิน ไปจนถึงระดับสังคม จาก ลักษณะสังคมที่เคยเป็นอยู่ ให้ก้าวสู่สังคมตามแบบอย่างสังคมตะวันตก (กาญจนา แก้วเทพ, 2539)

กาญจนา แก้วเทพ (2539) ชี้ว่า การใช้สื่อเพื่อการพัฒนาในยุคแรกนี้ มีลักษณะการถ่ายทอด ข่าวสารในแนวตั้ง (vertical) และเป็นการสื่อสารแบบทางเดียว (one-way communication) กล่าวคือ ฝ่ายผู้ส่งสารเป็นผู้ที่มีความต้องการ มีความตั้งใจอันใดอันหนึ่งอยู่แล้ว จึงใช้บรรดาเครื่องมือการสื่อสารทั้งหลายทำการถ่ายทอดสาร เพื่อชักชวนโน้มน้าวให้ผู้รับสารเห็นคล้อยตามความต้องการของตนหลังจากได้รับข่าวสารนั้นๆ ดังแบบจำลองต่อไปนี้

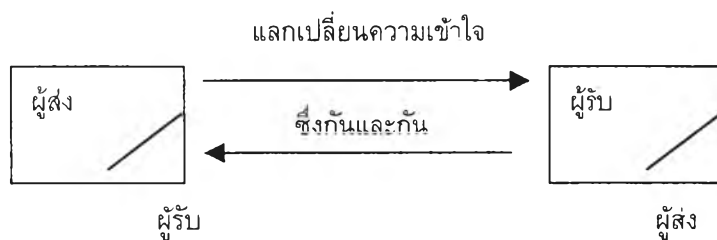

แบบจำลองที่ 1 แสดงการถ่ายทอดข่าวสารในแนวตั้งและการสื่อสารทางเดียว (กาญจนา แก้วเทพ, 2539)

จากแบบจำลองดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการสื่อสารที่มีลักษณะเป็นแนวตั้งและสื่อสารทางเดียว นี้ เป็นการสื่อสารที่รวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลาง (centralization) ในที่นี้ก็คือ อำนาจในการสื่อสารอยู่ที่ผู้ส่งสาร ผู้ส่งสารจะมีอำนาจเหนือผู้รับสารและสามารถควบคุมข่าวสารได้ (Windahl, S., Signitzer, B., Olson, J.T., 1992)

ต่อมาได้มีแนวคิดด้านการพัฒนาแนวใหม่หรือกระบวนทัศน์ใหม่เกิดขึ้น เรียกว่า กระบวนทัศน์ทางเลือก (alternative paradigm) หลักพื้นฐานของแนวคิดนี้ คือ การพัฒนาสังคมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีนั้น จะต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อที่จะนำไปสู่ความก้าวหน้าทั้งทางเศรษฐกิจ วัตถุ และจิตใจ โดยการพัฒนาดังกล่าวต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตและมาจากความต้องการของประชาชน (Arvind Singhal & Parichart Sthapitanonda, 1995)

บทบาทของการสื่อสารตามแนวคิดใหม่นี้ ก็จะเปลี่ยนแปลงไปด้วย จากเดิมที่เป็นการถ่ายทอดข่าวสารในแนวตั้งและการสื่อสารทางเดียวนั้น กลายมาเป็นการสื่อสารแบบสองทาง (two-way communication) และมีลักษณะเป็นแนวนอน (horizontal) ดังแบบจำลองต่อไปนี้

แบบจำลองที่ 2 การถ่ายทอดข่าวสารในแนวนอนและการสื่อสารสองทาง(กาญจนา แก้วเทพ, 2539)

จะเห็นได้ว่าการสื่อสารที่มีลักษณะเป็นแนวนอนและเป็นการสื่อสารสองทางนี้ เป็นการสื่อสารที่มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล เพื่อที่จะเรียนรู้หาความเข้าใจและความหมายร่วมกัน ทำให้การสื่อสารมีลักษณะที่บ่งบอกถึงความเสมอภาค การเคารพศักดิ์ศรีของกันและกัน โดยจะเปิดโอกาสให้ผู้รับและผู้ส่งสารได้สลับบทบาทกัน เป็นผู้พูดบ้างและผู้ฟังบ้าง มิใช่เป็นแต่เพียงผู้ฟังหรือผู้พูดแต่เพียงอย่างเดียว (กาญจนา แก้วเทพ, 2539) นอกจากนี้การสื่อสารในลักษณะนี้ ยังเป็นการกระจายอำนาจ (decentralization) โดยอำนาจในการถ่ายทอดจะเป็นทั้งของผู้ส่งสารและผู้รับสาร (Windahl, S. et al, 1992)

ในกระบวนการสื่อสารที่จะให้เกิดรูปแบบการกระจายอำนาจได้นั้น จะต้องเป็นกระบวนการสื่อสารที่มีส่วนร่วมเท่านั้น กล่าวคือ ผู้รับสารจะต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารด้วย โดยการสื่อสารดังกล่าวมีทั้งที่เป็นแนวนอนและจากล่างสู่บน เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สะท้อนถึงความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง

กล่าวโดยสรุปว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนา นั้น ควรเน้นการสื่อสารแบบกระจายอำนาจ การสื่อสารแบบสองทาง และการสื่อสารในแนวนอน คำนี้ถึงขีดความสามารถและยึดความต้องการของประชาชนเป็นหลัก

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

วิลเลียม เออร์วิน (William Erwin, 1976 : 138 อ้างถึงใน สุรินทร์ คล้ายจินดา, 2530 :14) ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่บุคคลเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมแก้ไขปัญหา ด้วยตนเองในการดำเนินงาน โดยเน้นการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการใช้ความคิดสร้างสรรค์ร่วมกับการใช้วิทยาการอย่างชำนาญและเหมาะสม เพื่อแก้ไขปัญหา สนับสนุนให้สัมฤทธิ์ผลในการพัฒนา พร้อมกับติดตามงานขององค์กรและผู้ที่เกี่ยวข้อง

ปีเตอร์ โอคลี และเดวิด นาร์สเดน (1984) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมยังไม่สามารถให้คำจำกัดความที่ใช้กันได้ทั่วไป ดังนั้นจึงลำดับความหมายของการมีส่วนร่วมที่เคยมีการกล่าวถึง จากความหมายกว้างๆ ไปสู่ความหมายโดยเฉพาะเจาะจง เพื่อให้เห็นข้อแตกต่างในการตีความหมายดังนี้

1. การมีส่วนร่วม คือ การพิจารณาถึงการมีส่วนช่วยเหลือโดยสมัครใจโดยประชาชนต่อโครงการใดโครงการหนึ่ง ของโครงการสาธารณะต่างๆ ที่คาดว่าจะส่งผลต่อการพัฒนาชาติ แต่ไม่ได้หวังจะให้ประชาชนเปลี่ยนโครงการหรือวิจารณ์เนื้อหาของโครงการ

2. การมีส่วนร่วม หมายถึง การให้ประชาชนในชนบทรู้สึกตื่นตัวเพื่อที่จะทราบถึงการรับความช่วยเหลือและตอบสนองต่อโครงการพัฒนา ขณะเดียวกันก็สนับสนุนความคิดริเริ่มของคนในท้องถิ่น

3. ในการพัฒนาชนบทการมีส่วนร่วม คือ การให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินโครงการ และร่วมรับผลประโยชน์ จากโครงการพัฒนา นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะประเมินผลโครงการนั้นๆ ด้วย

4. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้นอาจเข้าใจอย่างกว้างๆ ได้ว่า คือ การที่ประชาชนได้เข้าร่วมอย่างแข็งขันในกระบวนการตัดสินใจต่างๆ ในเรื่องที่จะมีผลกระทบต่อพวกเขา

5. การมีส่วนร่วมในชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนจะมีสิทธิและหน้าที่ที่จะเข้าร่วมในการแก้ปัญหาภายในชุมชนของเขา การระดมทรัพยากรท้องถิ่นและการเสนอแนะแนวทางการแก้ไขให้กับชุมชน

6. การมีส่วนร่วมนั้นจะต้องเป็นกระบวนการดำเนินการอย่างแข็งขัน ซึ่งหมายถึงว่าบุคคลหรือกลุ่มที่มีส่วนร่วมนั้นได้เป็นผู้มีความคิดริเริ่มและได้มุ่งใช้ความพยายามตลอดจนความเป็นตัวของตัวเองที่จะดำเนินการตามความคิดริเริ่มนั้น

7. การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ได้มีการจัดการที่จะใช้ความพยายามที่จะเพิ่มความสามารถที่จะควบคุมทรัพยากรและระเบียบในสถาบันต่างๆ ในสภาพสังคมนั้น ทั้งนี้โดยกลุ่มดำเนินการ และเคลื่อนไหวที่จะดำเนินการนี้ไม่ถูกควบคุมโดยทรัพยากรและระเบียบต่างๆ

กล่าวโดยสรุป ความหมายของการมีส่วนร่วม คือ การที่คนในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมแก้ปัญหา ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมินผล กับกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในสังคมนั้น เพื่อเป็นพลังในการพัฒนาสังคมของตนเองต่อไป

อรพินท์ สพอโชคชัย (2538) กล่าวถึง ความหมายของการมีส่วนร่วมในเชิงพัฒนาชนบทว่า หมายถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder) ในชุมชนหรือประชาชนในการ

เข้าร่วมมีบทบาทในการดำเนินงานพัฒนา โดยมีสมาชิกทุกคนจะรับผลประโยชน์และร่วมลงทุนลงแรงด้วย

ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

วันริชาร์ มิ่งมณีนาคิน (2531 : 11-15 อ้างถึงใน ปราณี หมอนทองแดง, 2522 : 28) ระบุว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงควรจะหมายถึงการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน เพื่อนำไปสู่การค้นหาค้นหาปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ตลอดจนการจัดลำดับของปัญหาและการคัดเลือกปัญหาที่จะแก้ไขตามลำดับก่อนหรือหลัง ชาวบ้านต้องรู้ถึงปัญหาของเขาเอง มิใช่ให้คนภายนอกมาชี้แนะปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา
3. การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีและวางแผนในการแก้ปัญหา
4. การมีส่วนร่วมดำเนินการตามแผน เช่น การสละแรงงานและทรัพยากรต่างๆ
5. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

อคิน รพีพัฒน์ (2527) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. การค้นหาค้นหา สาเหตุของปัญหาตลอดจนแนวทางแก้ไข
2. การตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา
3. การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน
4. การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา

นอร์แมน อัฟฮอฟ (Norman Uphoff, 1981 อ้างถึงใน อคิน รพีพัฒน์ 2527) แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอนเช่นกัน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision making)
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (implementation)
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (benefits)
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation)

กล่าวโดยสรุป คือ ขั้นตอนการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาค้นหาปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ตลอดจนการจัดลำดับของปัญหาและการคัดเลือกปัญหาที่จะแก้ไขตามลำดับและความต้องการของคนในชุมชนนั้น
2. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหา
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

ในการบริหารจัดการสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามไม่ว่าจะเกิดการมีส่วนร่วมในขั้นตอนใดก็ตาม ล้วนแล้วแต่มีจุดเริ่มต้นมาจากระบวนการของการติดต่อสื่อสาร กล่าวคือ การที่สมาชิกสหกรณ์มีโอกาสในการสื่อสารระหว่างกัน ย่อมก่อให้เกิดการเรียนรู้ ความเข้าใจร่วมกัน ร่วมแก้ไขปัญหา และพัฒนาการดำเนินงานของสหกรณ์ให้บรรลุเป้าหมายตามที่วางไว้

แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสาร

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ในการบริหารจัดการสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามนั้น ในกระบวนการทำงานจะต้องมีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันของสมาชิก เพื่อให้เกิดการประสานความสัมพันธ์และให้กิจกรรมของสหกรณ์ดำเนินไปอย่างราบรื่น โดยอาศัยรูปแบบการสื่อสารในหลายลักษณะ ในที่นี้จะกล่าวถึงรูปแบบการสื่อสาร 4 ลักษณะ ดังนี้

1. จำแนกตามทิศทางการสื่อสาร
2. จำแนกตามลักษณะของการใช้
3. จำแนกตามสัญลักษณ์ที่ใช้ในการสื่อสาร
4. จำแนกตามการไหลของข่าวสาร

ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. จำแนกตามทิศทางการสื่อสาร แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

1.1 การสื่อสารที่ผู้ส่งสารถ่ายทอดข่าวสารไปยังผู้รับสารแต่เพียงฝ่ายเดียว โดยไม่เปิดโอกาสให้ผู้รับสารได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือซักถามข้อสงสัย ทำให้ปริมาณข้อมูลสะท้อนกลับ (feedback) มีน้อยหรือไม่มีเลย หรือมีฉะนั้นผู้ให้การสื่อสารก็ไม่สนใจกับปฏิกิริยาสะท้อนกลับนั้น ซึ่งการสื่อสารแบบนี้จะมีลักษณะเป็นไปในรูปของนโยบาย คำสั่งของผู้บริหารหรือผู้นำ ที่อาจจะผ่านสื่อต่างๆ เช่น เสียงตามสาย เอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ

1.2 การสื่อสารแบบสองทาง (two-way communication) คือ การสื่อสารที่ผู้ส่งสารส่งข้อมูลข่าวสารไปยังผู้รับสาร ในขณะที่เดียวกันเมื่อผู้รับสารได้รับข้อมูลแล้วก็ส่งข้อมูลข่าวสารตอบกลับมายังผู้ส่งสารด้วย จึงเป็นการสื่อสารที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารต่างก็สลับบทบาทในการรับและส่งข่าวสารซึ่งกันและกัน มีการเปิดโอกาสให้ผู้รับสารได้ซักถามข้อสงสัยต่างๆ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน มีการโต้ตอบกัน ทำให้ผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถที่จะตอบสนองต่อกันเพื่อสร้างความ

เข้าใจได้อย่างชัดเจน โดยการสื่อสารแบบนี้ผู้ส่งสารจะให้ความสำคัญกับปฏิกิริยาโต้กลับ (feedback) ส่งผลทำให้การสื่อสารที่เกิดขึ้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะผู้ส่งสารและผู้รับสารมีความเสมอภาคกันในการติดต่อสื่อสาร ซึ่งจะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

การสื่อสารสองทางยังจำแนกออกได้ ดังนี้ (Windahl, S. et al, 1992)

- การสื่อสารสองทางที่มีลักษณะเป็น **symetric** คือ เป็นการสื่อสารสองทางที่ผู้สื่อสารทั้งสองฝ่ายต่างมีอำนาจในการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนข่าวสารได้อย่างเต็มที่ การสื่อสารดังกล่าวไม่มีการชี้นำ จึงทำให้การสื่อสารที่เกิดขึ้นมีความสมดุลในการถ่ายทอดข่าวสารระหว่างผู้สื่อสารทั้งสองฝ่าย
- การสื่อสารสองทางที่มีลักษณะเป็น **asymetric** คือ เป็นการสื่อสารสองทางที่กระบวนการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างผู้สื่อสารทั้งสองฝ่ายไม่สมดุล โดยการสื่อสารดังกล่าวมีลักษณะของการชี้นำแอบแฝง

2. จำแนกตามลักษณะการใช้ แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

2.1 การสื่อสารแบบเป็นทางการ (**formal communication**) คือ การติดต่อสื่อสารที่มีระเบียบแบบแผน คำหนึ่งถึงบทบาทหน้าที่และตำแหน่งระหว่างผู้รับสารและผู้ส่งสารเป็นสำคัญ อาจจะเป็นการสื่อสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ประกาศแจ้งนโยบาย คำสั่งปฏิบัติงาน หรือการสื่อสารที่ไม่ใช่ลายลักษณ์อักษรแต่อาศัยการพูดจา เช่น การสั่งงานโดยตรง

2.2 การสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ (**informal communication**) คือ การสื่อสารกับบุคคลอื่นโดยไม่พิจารณาถึงตำแหน่งหน้าที่และมิได้ดำเนินไปตามระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้ มีทั้งจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง เบื้องล่างสู่เบื้องบน ตามแนวนอนและข้ามสายงาน เนื่องจากเนื้อหาที่สื่อสารนั้นมีลักษณะไม่เป็นทางการและเป็นส่วนตัว อันเกิดจากความเกี่ยวพันระหว่างบุคคล ดังนั้นทิศทางของข่าวสารจึงไม่อาจคาดคะเนได้ (สมยศ นาวิการ อ้างถึงใน พิมพ์พันธ์ ศรีพิพิธ, 2540)

การติดต่อสื่อสารในลักษณะนี้ จึงมีลักษณะแบบปากต่อปาก การพบปะพูดคุยกัน รวมถึงข่าวลือต่างๆ

3. จำแนกตามสัญลักษณ์ที่ใช้ในการสื่อสาร แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ

3.1 การสื่อสารแบบใช้ถ้อยคำหรือแบบวาจา (verbal communication) คือ การสื่อสารที่อาศัยคำพูดหรือตัวเลขเป็นสัญลักษณ์ของข่าวสาร สัญลักษณ์นี้อาจเป็นในรูปของภาษาพูด ภาษาเขียน หรือภาษาทางคณิตศาสตร์ เพื่อใช้ในการสื่อความหมายให้ผู้รับสารเข้าใจความหมายได้อย่างชัดเจนและตรงตามกับผู้ส่งสารต้องการ ลักษณะการสื่อสารแบบนี้ ได้แก่ การสนทนา การสัมภาษณ์ การเขียนบันทึก การเขียนรายงาน การประกาศข่าวสาร การประชุม เป็นต้น

3.2 การสื่อสารแบบไม่ใช้ถ้อยคำหรือแบบอวาจา (non-verbal communication) คือ การสื่อสารโดยปราศจากคำพูด แต่แสดงออกทางท่าทางสีหน้าการเคลื่อนไหวส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายตามธรรมชาติของคน ซึ่งแต่ละบุคคลก็สื่อสารกับบุคคลอื่นโดยมีความหมายเฉพาะของตนเอง ซึ่งทำให้ผู้อื่นเข้าใจว่าเราอยู่ในสภาพเช่นใด เช่น การสิ้นศรัทธาแสดงถึงการปฏิเสธ การพยักหน้าแสดงถึงการเข้าใจหรือเห็นด้วย เป็นต้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ การตีความหมายของแต่ละคนที่รับข่าวสารว่าจะสอดคล้องและตรงตามกับผู้ส่งสารต้องการหรือไม่

ทั้งนี้การสื่อสารทั้งแบบวาจาและแบบอวาจา ต้องดำเนินควบคู่กันไป เพื่อให้การสื่อสารนั้นมีประสิทธิภาพ เกิดความเข้าใจที่ตรงกันในการสื่อสารระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร

4. จำแนกตามการไหลของข่าวสาร แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ

4.1 การสื่อสารจากบนลงล่าง (top-down หรือ downward communication) หมายถึง การส่งข่าวสารจากบุคคลที่มีตำแหน่งสูงกว่าลงมายังตำแหน่งที่ต่ำกว่า การสื่อสารแบบนี้มักจะแสดงออกมาในรูปของ นโยบาย แผนงาน ประกาศ เป็นต้น ส่งผลให้ผู้รับสารที่อยู่ในตำแหน่งต่ำกว่าไม่เกิดการพัฒนาศักยภาพของตนเอง ขาดความคิดริเริ่ม คอยรับฟังคำสั่งอยู่เสมอ หลีกเลี่ยงการตัดสินใจ และไม่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (สมิต รัชฎกร, 2527)

4.2 การสื่อสารจากล่างขึ้นบน (bottom-up หรือ upward communication) หมายถึง การส่งข่าวสารจากผู้ส่งสารซึ่งอยู่ในระดับหรือตำแหน่งที่ต่ำกว่า ขึ้นไปสู่ผู้รับสารซึ่งอยู่ในระดับหรือตำแหน่งที่สูงกว่า (สมยศ นาวิกาน อ่างถึงใน พิมพ์พันธ์ ศรีพิพิธ, 2540) การสื่อสารรูปแบบนี้จะออกมาในลักษณะของการประชุม ปรึกษาหารือ การสัมมนา การร้องทุกข์ เป็นต้น ทั้งนี้จะก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของบุคลากร เสริมสร้างให้มีความคิดสร้างสรรค์ และทำให้สมาชิกทุกส่วนของสังคมมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานอย่างเต็มที่

4.3 การสื่อสารตามแนวนอนหรือแนวราบ (horizontal communication) หมายถึงการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ที่มีระดับหรือมีตำแหน่งที่เสมอกันหรือใกล้เคียงกัน โดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว

เช่น เพื่อนฝูง ญาติพี่น้อง การสื่อสารรูปแบบนี้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์และเสริมสร้างความรับผิดชอบร่วมกันของหมู่คณะ รวมทั้งส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในสังคม

อย่างไรก็ตาม ในการบริหารจัดการสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามบ้านสุโขทัย โดยมิสเตอร์ เป็นแกนนำในการบริหารจัดการนั้น การทำงานดังกล่าวมีระบบการติดต่อสื่อสารระหว่างกันภายในสหกรณ์ ที่สลับซับซ้อนและเป็นพลวัต ดังนั้นการศึกษารูปแบบการสื่อสารนั้น จึงควรพิจารณาถึงเครือข่ายการสื่อสารด้วย ทั้งนี้ พัทณี เที่ยจรรยา เมตตา วิวัฒน์านุกูล และถิรพันธ์ อนุวัชศิริวงศ์ (2538) ระบุว่า ในแต่ละองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ จะมีเครือข่ายการสื่อสารระหว่างบุคคลในหมู่สมาชิกขององค์กรหรือหน่วยงานนั้น โดยเป็นการสื่อสารแบบซึ่งหน้า ที่มีการใช้ประสาทรับรู้ทุกอย่าง มีปฏิริยาตอบสนองอย่างทันทีทันใด และในการสื่อสารนั้นจะมีการสืบต่อและสร้างสารขึ้นใหม่ตามลำดับ สารจะส่งผ่านจากคนหนึ่งไปยังคนหนึ่ง และไปเรื่อยๆ โดยยังคงไว้ซึ่งรูปแบบของการสื่อสารที่มี ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลอยู่เช่นเดิม

Roger (1995) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของเครือข่ายการสื่อสารว่า เป็นการเชื่อมโยงระหว่างบุคคลโดยทิศทางไหลของข่าวสาร วิธีวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสารเป็นการจัดกลุ่มบุคคลที่มีความคล้ายกันทางการสื่อสารในการเชื่อมโยงเครือข่าย ดังนั้นบุคคลที่ใกล้ชิดกันจึงจัดอยู่ในกลุ่มเดียวกัน ความคล้ายกันทางการสื่อสาร (communication proximity) เป็นระดับการเชื่อมโยงของบุคคลสองคนในเครือข่ายการสื่อสารที่มีการซ้อนทับกัน

เครือข่ายการสื่อสารส่วนบุคคล ประกอบด้วย การติดต่อระหว่างบุคคลซึ่งเชื่อมโยงด้วยทิศทางไหลของข่าวสาร อาจจะสามารถกล่าวได้ว่าการสื่อสารของแต่ละบุคคล ถือเป็นเครือข่ายส่วนบุคคลของคนนั้น ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มของบุคคลอื่นๆ ที่มีการเชื่อมโยงมายังบุคคลนั้น เครือข่ายส่วนบุคคลบางเครือข่าย ประกอบด้วยกลุ่มของบุคคลที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในกลุ่ม หรือที่เรียกว่ามีเครือข่ายส่วนบุคคลที่เกาะเกี่ยวกัน (interlocking personal networks) ซึ่งเครือข่ายนี้ส่งผลทำให้บุคคลมีโอกาสได้รับหรือแลกเปลี่ยนข้อมูลจากภายนอกได้น้อย

ในทางตรงกันข้ามมีเครือข่ายส่วนบุคคลอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งมีเครือข่ายเป็นรัศมี (radical personal networks) ประกอบด้วยกลุ่มของบุคคลที่ไม่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ส่งผลทำให้เครือข่ายนี้เปิดกว้างและเปิดโอกาสให้บุคคลได้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกับภายนอกได้มากกว่า

การนำแนวคิดด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนาและรูปแบบการสื่อสารมาเสนอนี้ เพื่อเป็นกรอบในการหาคำตอบสำหรับปัญหาการนำวิจัย คือ สหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามที่สตรีมุสลิมมีบทบาทในการบริหารจัดการมีรูปแบบทางการสื่อสารในการบริหารจัดการอย่างไร

แนวคิดเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม

อิสลามเป็นที่รู้จักในนามของศาสนาที่จัดอยู่ในประเภทเอกเทวนิยม (monotheism) คือ ศาสนาที่นับถือพระเจ้าองค์เดียว มาเป็นเวลากว่า 1,400 ปี ปัจจุบันอิสลามเป็นหนึ่งในศาสนาที่มีผู้นับถือมากที่สุดโลก โดยมีมุสลิมกระจายอยู่ทั่วทุกทวีป

ที่มาของคำว่า "อิสลาม" มาจากคำว่า "อัสละมะ" ซึ่งมาจากรากศัพท์ในภาษาอาหรับคำเดียวกับคำว่า "มุสลิม" นั่นคือ มาจากคำว่า "ซละมะหรือซละมะน" แปลว่า สันติ การนอบน้อมการยอมจำนนจนสิ้นเชิง "อิสลาม" จึงมีความหมายว่า การนอบน้อมมอบตนต่อพระเจ้า อัลลอฮ์ (ซุบฮานะฮูวะตะอาลา) แต่เพียงผู้เดียวอย่างสิ้นเชิง

"มุสลิม" เป็นคำที่ใช้เรียกผู้นับถือศาสนาอิสลาม หมายถึงผู้นอบน้อมมอบตนต่อพระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮาย) แต่เพียงผู้เดียวอย่างสิ้นเชิง (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2535)

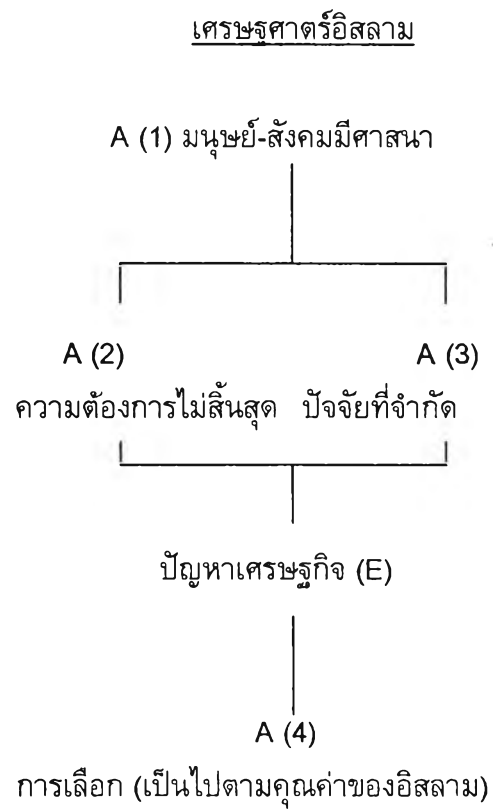
อิสลามเป็นศาสนาที่ไม่ได้มีแต่เพียงเฉพาะเรื่องพิธีกรรมสวดมนต์ภาวนาเท่านั้น เมื่อพิจารณาจากความหมายของอิสลามแล้ว จะเห็นได้ว่า การนอบน้อมมอบตนต่อพระเจ้าเป็นเจ้านั้น ในที่นี้หมายถึง การปฏิบัติตามบทบัญญัติของอิสลามอย่างเคร่งครัดโดยไม่บิดพลิ้ว เพราะอิสลามเป็น "ธรรมนูญของการดำเนินชีวิตของมนุษย์" อิสลามเป็นกฎระเบียบของการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งครอบคลุมถึงเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง กฎหมาย วัฒนธรรม จริยธรรม วิทยาการต่างๆ ตลอดจนพฤติกรรมของมนุษย์ในทุกแขนงสาขา โดยมีเจตนาที่จะให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติ (เอ็ม อับดุลมันนาน, 2539)

ในการปฏิบัติตนตามแนวทางหรือบทบัญญัติของอิสลามนั้น มุสลิมทุกคนต้องยึดที่มาจากแนวทางดังกล่าว 2 แนวทาง คือ

1. มาจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน ซึ่งอัลลอฮ์ (ซุบฮาย) ได้ประทานให้แก่มวลมนุษยชาติ

* เป็นคำสตุดิที่ใช้กล่าวหรือเขียนหลังพระนามของพระองค์อัลลอฮ์ (พระนามนี้เป็น 1 ใน 99 พระนามของพระองค์) มีความว่า "มหาบริสุทธิ์และความสูงส่งยิ่งแด่พระองค์" (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2535)

ธรรม กฎหมาย และอื่นๆ ในเศรษฐกิจอิสลามนั้น มนุษย์ไม่ได้อยู่ในฐานะที่จะจัดสรรทรัพยากรเองได้ตามอำเภอใจ เพราะอิสลามมีศีลธรรมอันเข้มงวด โดยมีบทบัญญัติแห่งคัมภีร์อัลกุรอานและซุนนะห์ของศาสดามูฮัมมัดกำกับไว้ทุกแง่ทุกมุม ดังแผนภูมิเศรษฐกิจอิสลามนี้ (เอ็ม อับดุลมานาน, 2539)

กล่าวโดยสรุปก็คือ ในเศรษฐกิจอิสลาม ไม่ได้สนใจมนุษย์แต่เพียงในเรื่องของสังคมเท่านั้น หากสนใจในมิติที่ว่าเป็นมนุษย์ที่มีศาสนาอยู่ในหัวใจ แต่ด้วยเหตุที่ว่าความต้องการอันไม่สิ้นสุด A (2) และปัจจัยที่จำกัด A (3) เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจอิสลาม (E) ขึ้นมา ซึ่งในการแก้ปัญหาที่นั่น เศรษฐกิจอิสลามอาศัยคุณค่าแห่งอิสลามเป็นวิธีการแก้ปัญหา โดยยึดถือว่าสังคมจะเกิดสวัสดิการสูงสุด ถ้าหากทรัพยากรทางเศรษฐกิจถูกจัดสรรปันส่วนจนไม่ได้ทำให้ใครคนใดคนหนึ่งดีกว่าหรือเลวกว่าที่คัมภีร์อัลกุรอานและซุนนะห์ของศาสดามูฮัมมัด (คือลข) กำหนดไว้ เพราะสำหรับอิสลามแล้ว กรรมสิทธิ์ในสรรพสิ่งทั้งปวงนั้นเป็นของพระเจ้าเป็นเจ้าโดยสิ้นเชิง อิสลามถือว่าปัจจัยตามธรรมชาติที่มีอยู่ เช่น แผ่นดิน น้ำ และความอุดมสมบูรณ์อื่นๆ นั้น มิได้เป็นของผู้หนึ่งผู้ใด มนุษย์เป็นเพียงผู้ดูแลรักษา โดยการดูแลรักษาอันมีเงื่อนไขให้มนุษย์สามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างเสมอภาคกัน มิใช่เอาไรต์เอาเปรียบ หรือสร้างความมั่งคั่งให้แก่คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ดังนั้น อิสลามจึงอนุมัติให้มีการแสวงหาทรัพย์สินและมีกรรมสิทธิ์ในสิ่งที่แสวงหามาได้ แต่ก็กำหนดให้เจ้าของทรัพย์สินนั้น ใช้ทรัพย์สินไปในทางที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม กล่าวคือ ขณะที่อิสลามอนุญาต

ให้บุคคลแสวงหาทรัพย์สินหรือผลิตสินค้า อิสลามก็กระตุ้นให้บุคคลไม่ลืมว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและเตือนให้เห็นถึงความจำเป็นในอันที่จะปกป้องและส่งเสริมผลประโยชน์ของเพื่อนร่วมโลกของเขาด้วย กล่าวโดยรวมเรื่องกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของอิสลามมีดังนี้ (เอ็ม อับดุลมันนาน, 2539)

1. จะต้องนำทรัพย์สินมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างเต็มที่ โดยไม่สร้างความเสียหายแก่สังคม
2. จะต้องจ่ายชะกาต
3. จะต้องใช้จ่ายในหนทางของพระผู้เป็นเจ้า
4. จะต้องไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องดอกเบี้ย
5. จะต้องหลีกเลี่ยงจากการเกี่ยวข้องกับกาหุจรีต การสะสม การกักตุน และการผูกขาด

ในเรื่องของดอกเบี้ยนั้น ในคัมภีร์อัลกุรอานได้บัญญัติห้ามเรื่องดอกเบี้ยว่า

“บรรดาผู้กินดอกเบี้ย (ในอัตรามากหรือน้อยก็ตาม) พวกเขาไม่สามารถยืน (ทรงตัว) ได้ (ในวันฟื้นขึ้นแห่งปรโลก) เว้นแต่เช่นผู้ที่ยืนขึ้นด้วยความงุนงงเพราะการผลึกของมาร นั่นเป็นเพราะเขากล่าวว่า แท้จริงการค้า (ให้กำไร) เสมือนดอกเบี้ยจะนั้น และอัลลอฮ์อนุมัติการค้า แต่ทรงห้ามการดอกเบี้ย ดังนั้นผู้ใดก็ตามที่มีข้อตกลงเดือนจากผู้ทรงอภิบาลของเขามายังเขาและเขางดเว้น (จากการดอกเบี้ย) ดังนั้นที่ผ่านไปแล้ว (ในการเช่นนี้) ก็เป็นของเขา ส่วนกิจการ (ต่อไป) ของเขาอยู่ที่อัลลอฮ์และผู้ใดก็ตามที่กลับไป (ยังการกินดอกเบี้ย) ดังนั้นเหล่านี้คือสหายของไฟ พวกเขาคือผู้พำนักอยู่ในนั้น” (2 :215)

จากการที่อิสลามเชื่อในระบบเศรษฐกิจที่ไม่มีดอกเบี้ยนั้น ก็ได้เกิดคำถามตามมาว่า เป็นไปได้หรือไม่ที่จะมีสังคมที่ปราศจากดอกเบี้ย คำตอบก็คือเป็นไปได้ แม้จะไม่มีดอกเบี้ยเป็นสิ่งจูงใจก็ยังมีกรออม การลงทุน และรายได้ ที่มากขึ้น เพราะว่ายังมีกำไรที่มากขึ้นเป็นแรงจูงใจส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะการเสี่ยงต่อการขาดทุนน้อยลง ทั้งนี้เนื่องจากการที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรงในกระบวนการผลิตที่ได้รับผลตอบแทนที่เหมาะสมเป็นธรรมชาติ ปราศจากเสือนอนกินที่คอยเอาไรต์เอาเปรียบ และเนื่องจากการที่มีผู้ร่วมเข้ารับผิดชอบและตัดสินใจกันหลายคน โอกาสที่จะได้รับความเสียหายจากการลงทุนก็มีน้อย ทั้งนี้ได้มีการนำแนวคิดนี้มาปฏิบัติในรูปแบบของสถาบันการเงินตามหลักการอิสลาม

แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันการเงินตามหลักการอิสลาม (นภาคล เต๊ะหมาน, 2540)

สถาบันการเงินอิสลาม หมายถึง สถาบันการเงินที่ดำเนินธุรกิจการเงินภายใต้หลักเกณฑ์ของศาสนาอิสลาม ซึ่งในการใช้บริการนั้น บุคคลทั่วไปสามารถใช้บริการและเป็นพนักงานของสถาบันได้ กล่าวคือ ทั้งผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามและผู้ที่ไม่นับถือ

หลักการในการรับฝากเงินจากผู้ฝาก การนำเงินไปลงทุนหรือร่วมลงทุนกับผู้ประกอบการนั้น สถาบันไม่กำหนดอัตราผลตอบแทนล่วงหน้าสำหรับผู้ฝาก แต่ผลตอบแทนนั้นจะขึ้นอยู่กับรายได้ของสถาบัน และผู้ได้รับสินเชื่อในฐานะผู้ร่วมลงทุนจะจ่ายผลตอบแทนให้สถาบันจากส่วนแบ่งของผลกำไรของกิจการ โดยในการร่วมลงทุนนั้น สถาบันร่วมรับความเสี่ยงจากการประกอบการด้วย

การประกอบการของสถาบันดำเนินการภายใต้เงื่อนไข 2 ลักษณะ คือ

1. ในฐานะหุ้นส่วน (partnership) หรือการร่วมทุนกับผู้ประกอบการ (venture capital) เป็นวิธีการที่สถาบันเข้าไปถือหุ้นกับผู้ประกอบการในฐานะหุ้นส่วน ทั้งสองฝ่ายรับผิดชอบผลการดำเนินงานร่วมกัน เรียกว่า “มุซาริอะฮ์” หรือ “มุฟาวาดะฮ์”
2. ในฐานะผู้ลงทุน (investor) วิธีการนี้สถาบันจะเป็นผู้ลงทุนด้านการเงินเองทั้งหมด ผู้ประกอบการมีหน้าที่บริหารงานและรับผิดชอบด้านการดำเนินงาน โดยไม่ได้รับค่าจ้าง แต่จะได้รับส่วนแบ่งจากผลกำไรตามอัตราส่วนที่ได้ตกลงกันไว้ (profit sharing) หากธุรกิจขาดทุน ผู้ประกอบการไม่ต้องรับภาระ เรียกว่า “มุฏอรอบะฮ์” หรือ “กิรอฎ”

ธุรกิจของสถาบันมี 4 ประเภท

1. รับฝากเงิน การรับฝากมี 2 ประเภทหลัก

1.1 รับฝากเงินทั่วไป สถาบันรับฝากเงินจากประชาชนทั่วไปในลักษณะการฝากทรัพย์ ผู้ฝากเงินจะไม่ได้รับดอกเบี้ยหรือผลตอบแทนจากการฝากเงิน และไม่ได้รับการรับรองที่จะได้รับส่วนแบ่งจากผลกำไรของสถาบัน ซึ่งอาจได้รับการพิจารณาจัดสรรก็ได้ แต่ผู้ฝากเงินจะได้รับการรับรองต้นเงินที่ฝากไว้ เรียกว่า “วาดีอะฮ์” มีเงินฝากประเภท

ก. รับฝากประเภทที่จ่ายคืนเมื่อทวงถาม (บัญชีกระแสรายวัน, บัญชีออมทรัพย์)

ข. รับฝากประเภทกำหนดระยะเวลา

1.2 รับฝากเพื่อการลงทุน สถาบันรับฝากเงินในฐานะผู้บริหารเงินให้แก่ลูกค้า ผู้ฝากเงินจะได้รับผลตอบแทนหรือรับภาระขาดทุนจากการลงทุน ตามระเบียบของสถาบัน เมื่อมีกำไรจากการลงทุนผู้ฝากเงินกับสถาบันจะแบ่งผลกำไรกัน และในกรณีที่การลงทุนประสบกับการขาดทุนผู้ฝากรับภาระการขาดทุนจากการลงทุน สถาบันรับภาระในด้านการดำเนินการ เรียกว่า “มุฏอรอบะฮ์” (profit sharing) แบ่งเป็น 2 ประเภทย่อย คือ

- ก. รับฝากเงินเพื่อการลงทุนทั่วไป
- ข. รับฝากเงินเพื่อการลงทุนเฉพาะโครงการ

2. การให้สินเชื่อ การลงทุน และการร่วมลงทุน สถาบันจะให้สินเชื่อกับผู้ขอสินเชื่อต่างจากสถาบันการเงินทั่วไป ที่กำหนดให้ผู้ได้รับสินเชื่อกู้เงินจากสถาบันการเงินและจ่ายดอกเบี้ยเป็นผลตอบแทนในอัตราที่กำหนด แต่สถาบันการเงินอิสลามจะให้สินเชื่อใน 2 วิธีการ คือ

2.1 การร่วมลงทุนกับผู้ประกอบการ (venture capital) หรือ เข้าเป็นหุ้นส่วน (partnership) สถาบันเข้าร่วมลงทุนกับผู้ได้รับสินเชื่อในฐานะผู้ถือหุ้นเป็นระยะเวลาหนึ่ง เช่น 5 ปี 10 ปี เป็นต้น โดยแบ่งผลกำไรระหว่างกัน เมื่อครบกำหนดสัญญาแล้วสถาบันจะขายหุ้นให้ผู้ได้รับสินเชื่อไป เรียกว่า “มุซาริกะฮ์” (เดิมเรียกว่า “มุฟาวาดะฮ์”)

2.2 สถาบันลงทุนเอง (investor) สถาบันเป็นผู้ลงทุนด้านการเงินเองทั้งหมด ให้ผู้ได้รับสินเชื่อเป็นผู้ดำเนินการ โดยผู้ดำเนินการไม่ได้รับค่าจ้างแต่ได้รับส่วนแบ่งจากผลกำไรของธุรกิจ (profit sharing) ตามที่ได้ตกลง หากธุรกิจขาดทุนสถาบันเป็นผู้รับภาระเองทั้งหมด เรียกว่า “มุฏอรอบะฮ์” หรือ “กิรอฎ”

การให้สินเชื่อวิธีนี้ สถาบันจะให้ผู้ได้รับสินเชื่อทยอยซื้อหุ้นตามกฎเกณฑ์และข้อตกลง เมื่อครบกำหนดตามระยะเวลาแล้วผู้ได้รับสินเชื่อจะเป็นเจ้าของธุรกิจ ทั้งนี้ธุรกิจที่ดำเนินการนั้นจะต้องไม่ขัดกับหลักการอิสลาม เช่น

- ธุรกิจให้เช่าซื้อ (hire purchase) ประกอบธุรกิจให้เช่าซื้อสินค้าที่ไม่เป็นสินเชื่อส่วนบุคคลหรือสินเชื่ออุปโภคบริโภคส่วนบุคคล หรือสินเชื่อที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ โดยการผ่อนชำระหรือเช่าซื้อเมื่อลูกค้าชำระครบตามสัญญาแล้ว สิทธิในทรัพย์สินจะเป็นของผู้เช่าซื้อ เรียกว่า “มุรอบาฮะฮ์”

- ธุรกิจให้เช่าทรัพย์สิน (hire) สถาบันจัดซื้อสินค้าหรือทรัพย์สินเช่นเดียวกับการเช่าซื้อ ตามความต้องการของลูกค้า เมื่อครบกำหนดสัญญาเช่าแล้วผู้เช่าต้องส่งคืนทรัพย์สินที่เช่านั้น เรียกว่า “อิญารอฮ์”

- ธุรกิจให้เช่าโดยมีเงื่อนไข (leasing) ลักษณะเดียวกับการให้เช่าซื้อ แต่มีเงื่อนไขที่ให้โอกาสแก่ผู้เช่าที่จะซื้อทรัพย์สินนั้นเมื่อครบกำหนดสัญญาในราคาที่กำหนดไว้หรือจะไม่ซื้อก็ได้

- ซื้อขายสินค้าล่วงหน้า สถาบันทำสัญญาซื้อสินค้าเกษตรจากเกษตรกรที่ขอสินเชื่อกับสถาบัน โดยกำหนดราคารับซื้อไว้ล่วงหน้าแล้วขายสัญญานั้นกับผู้ซื้อรายอื่นต่อไป เรียกว่า “บัยสลาม”

3. การให้กู้ยืมเงิน (lending)

3.1 การให้กู้ยืมเงินโดยไม่คิดผลตอบแทนหรือค่าบริการ เป็นการให้ประชาชนทั่วไปกู้ยืมเงินในเชิงให้การสงเคราะห์ เรียกว่า “กอร์ดหะสะนะฮ์”

3.2 การให้กู้ยืมโดยคิดค่าธรรมเนียมหรือค่าบริการ ไม่เกินค่าใช้จ่ายของสถาบัน ภายใต้ การกำหนดอัตราค่าบริการของธนาคารกลาง เป็นการสนับสนุนการส่งออกและอุตสาหกรรมภายใน ประเทศ

4. ซื้อขายตราสารการเงินและตราสารการค้า (ลักษณะเดียวกับ trust receipt ของธนาคาร พาณิชย) ซื้อลดตราสารส่งออก (ลักษณะเดียวกับ packing letter of credit)

5. ธุรกิจประกันภัย (insurance)

6. ธุรกิจหลักทรัพย์ (security)

7. บริการอื่นๆ เช่นเดียวกับธนาคารพาณิชย์ทั่วไป เช่น การถอนเงิน ซื้อขายเงินตราต่าง ประเทศ หนังสือค้ำประกัน เป็นต้น

ในส่วนรายได้ของสถาบันมีหลายทาง คือ เงินปันผลจากการเข้าร่วมลงทุนหรือหุ้นส่วนกับผู้ ประกอบการ (มุชาริกะฮ์) , กำไรจากการลงทุน(มูฏอโรบะฮ์) และธุรกิจเช่าซื้อ (มุรอบาฮะฮ์), ส่วนลด จากการซื้อขายตราสารการค้าและตราสารการเงิน, ค่าเช่าจากการให้เช่าทรัพย์สินและให้เช่าโดยมี เงื่อนไข (leasing), ค่าธรรมเนียมและค่าบริการต่างๆ

สำหรับการจัดสรรรายได้ของสถาบันนั้น จัดสรรดังนี้ คือ

1. ผลตอบแทนเงินฝากเพื่อการลงทุน (มูฏอโรบะฮ์)
2. ผลตอบแทนเงินฝากทั่วไป (วาดีอะฮ์)
3. เงินปันผลของผู้ถือหุ้น
4. ชะกาด (สำหรับบางสถาบัน)
5. กำไรสะสม

รายจ่ายของสถาบันมีดังนี้

1. ขาดทุนจากการลงทุน (มูฏอโรบะฮ์) และจากการร่วมทุน (มุชาริกะฮ์) ถ้ามี
2. ผลกำไรในส่วนของเงินลงทุนและเงินฝาก
3. ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน
4. ค่าเสื่อมราคาทรัพย์สิน
5. ค่าภาษี
6. อื่นๆ

ปัจจุบันในประเทศไทยได้นำแนวคิดดังกล่าวนี้มาปฏิบัติในรูปของสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลาม

แล้ว

แนวคิดเกี่ยวกับสหกรณ์ตามหลักการอิสลาม

สหกรณ์ เป็นคำที่มาจากคำสองคำรวมกัน คือ สห แปลว่า รวมกัน และกรณ์ แปลว่า กระทำ คำว่าสหกรณ์จึงหมายถึง การกระทำร่วมกันหรือการทำงานร่วมกัน (กรมส่งเสริมสหกรณ์ 2526 : 18)

ซิดชนก เชนิงเซาว์ และคณะ (2536) ได้กล่าวถึงการดำเนินงานของสหกรณ์ว่า ประกอบด้วยบุคคล ดังนี้

1. เจ้าของสหกรณ์ ได้แก่

1.1 สมาชิกสหกรณ์ เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการแก้ไขปัญหา ตลอดจนคัดเลือกคณะกรรมการดำเนินงานขึ้นมาบริหารงานแทนสมาชิก

1.2 คณะกรรมการดำเนินการ จะต้องมีความซื่อสัตย์ สุจริต เสียสละ มีความรู้ความสามารถ ที่จะกำหนดนโยบายและควบคุมการดำเนินงานของสหกรณ์ให้เป็นไปด้วยดี และอุทิศเวลาให้แก่สหกรณ์อย่างเต็มที่

2. ลูกจ้างสหกรณ์ ได้แก่ ผู้จัดการ ผู้ช่วยผู้จัดการ และเจ้าหน้าที่อื่นๆ ซึ่งสหกรณ์จ้างเข้ามาทำงานในสหกรณ์แทนคณะกรรมการดำเนินการ ทั้งนี้เพราะคณะกรรมการดำเนินการแต่ละคนมีอาชีพส่วนตัวที่ต้องทำ ไม่อาจทำงานได้ตลอด

3. ผู้ช่วยเหลือหรือผู้สนับสนุน ได้แก่ สหกรณ์จังหวัด สหกรณ์อำเภอ หรือผู้ที่คอยแนะนำช่วยเหลือ ส่งเสริมให้คณะกรรมการปฏิบัติงานได้ภายใต้กรอบแห่งกฎระเบียบ ข้อบังคับ

การสหกรณ์ตามหลักการอิสลาม ถือได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของสถาบันการเงินอิสลามที่มีลักษณะการทำงานร่วมกันเพื่อประโยชน์ที่เป็นธรรม และการสหกรณ์อิสลามเป็นที่ยอมรับนำไปปฏิบัติอย่างกว้างขวาง

ซิดชนก เชนิงเซาว์, อาริน สะอีดี, เบญจนาฏ ดวงจิโน, ยูโซะ ดาละ และสมบุรณ์ บัวหลวง (2536) ระบุว่า อุดมการณ์ที่สำคัญของสหกรณ์อิสลามเพื่อเป็นแนวทางให้สมาชิกปฏิบัติ ได้แก่

1. ประหยัด
2. ซื่อสัตย์
3. รับผิดชอบ
4. ช่วยเหลือตนเอง
5. ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

6. เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
7. มุ่งมั่นการพัฒนาอย่างชาญฉลาด
8. ทำงานเป็นหมู่คณะ
9. ทำงานและฝึกระเบียบ
10. ขจัดสิ่งเลวร้ายในสังคม
11. สร้างสรรค์สังคม
12. เร่งรัดการศึกษาแก่ชุมชน
13. สร้างความเป็นธรรม
14. สะอาดและบริสุทธิ์
15. มุมานะและพยายาม
16. แก้ไขในสิ่งที่ผิด
17. ไม่ท้อถอย
18. ตะวักกัล คือ ความเชื่อมั่น ยึดมั่นในศาสนา
19. ยึดมั่นในอุดมการณ์ร่วมกัน

สำหรับหลักการสหกรณ์ตามแนวทางอิสลาม ประกอบด้วย

1. เปิดโอกาสให้ทุกคนเป็นสมาชิกโดยสมัครใจ
 - ทุกคนในชุมชนมีสิทธิเป็นสมาชิก
 - ปราศจากการขู่เข็ญบังคับ
 - ป้องกันการครอบงำทางความคิด
 - สร้างความมั่นใจให้กับตนเอง
 - เสริมสร้างให้มีอุดมการณ์ที่แข็งแกร่ง
 - เป็นพื้นฐานอันสำคัญต่อการพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชนในอนาคตต่อไป
2. บริหารและจัดการเป็นระบบ
 - สมาชิกทุกคนในชุมชนมีสิทธิเท่าเทียมและเสมอภาค
 - สมาชิกทุกคนมีสิทธิที่จะเป็นผู้บริหารเมื่อสมาชิกคนอื่นๆ ยอมรับ
 - สมาชิกหนึ่งคนมีสิทธิเพียงหนึ่งเสียง
 - ไม่มีการออกเสียงแทนกันระหว่างสมาชิก (ยกเว้นเป็นตัวแทนของสมาชิกโดยชอบ)
 - ไม่เปิดโอกาสให้สมาชิกที่มีทุนมากมาครอบงำหรือมีอภิสิทธิ์ในการบริหารและการจัดการ โดยการกำหนดเงื่อนไขที่เหมาะสม คือ การกำหนดให้มีหุ้นที่จำกัด
 - ส่งเสริมและพัฒนาให้สมาชิกทุกคนเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี
 - สร้างความมั่นใจในการทำงานที่เป็นอิสระและการพึ่งตนเอง

3. จัดแบ่งกำไรอย่างเป็นธรรม

- เสริมสร้างความสำนึกเรื่อง “ความเป็นธรรม” และ “ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่” ให้เกิดขึ้นในบรรดาสมาชิก

- กระตุ้นเตือนและเร่งเร้าให้สมาชิก “มีส่วนร่วม” ในการพัฒนากลุ่มหรือสหกรณ์ของตนเอง โดยการ “ใช้บริการ ให้บริการ” ของกลุ่มหรือสหกรณ์

- เมื่อมีผลกำไร แบ่งผลกำไรตามจำนวนหุ้น (การลงทุน) ที่ตนมี

- สมาชิกทุกคนสามารถกำหนดอัตราการคืนกำไรแก่ทุกคน

- ส่งเสริมและพัฒนาระบบการบริหารและการจัดการ อาทิ การผลิต การตลาด การ

บริโภค

4. ส่งเสริมและพัฒนาการนำผลกำไรเพื่อประโยชน์ในชุมชน

- ส่งเสริมให้มีการออก “ชะกาด” หรือศาสนทาน เมื่อธุรกิจมีผลกำไรตามพิกัด (นิศอบ)

- ส่งเสริมการนำผลกำไรไปใช้ในสาธารณประโยชน์ อาทิ การช่วยเหลือด้าน

การก่อสร้างถนน ส้วม ชุดคูคลอง ทำฝายต่างๆ

- ส่งเสริมให้มีการนำการตั้ง “กองทุน” หรือ “บี้ยตุลมาล” เพื่อการบริการและช่วยเหลือ

ชุมชน อาทิ การส่งเสริมการศึกษา การประกอบธุรกิจ การค้าขาย การประกอบอาชีพอื่นๆ

5. ส่งเสริมและเร่งเร้าให้สมาชิกมีการพัฒนาตัวเองด้านการศึกษาวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่

- สมาชิกทุกคนต้องมีการพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านการทำงานต่างๆ ไป การธุรกิจ การศึกษา

6. เสริมสร้างความร่วมมือและความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

- เมื่อจัดตั้งเป็นกลุ่มสหกรณ์แล้ว จะต้องมีการติดต่อประสานงานกับทุกระดับ

ทุกชั้น เช่น ในประเทศ ได้แก่ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ ในการที่จะพัฒนากลุ่มและสหกรณ์ ตลอดจนองค์กรธุรกิจและกิจการค้าด้านการตลาดให้ก้าวหน้า เพื่อผลประโยชน์ของมวลสมาชิก

ในระบบเศรษฐกิจอิสลามมีกฎหมายที่กำหนดไว้ในหมวดมุอามะละฮ์ ที่เกี่ยวข้องกับด้านสหกรณ์ 3 เรื่องด้วยกัน คือ

1. ดีญารี คือ เรื่องของการค้าขาย ซึ่งได้กำหนดไว้ว่า อัลลอฮ์อนุญาตการค้าขาย (กำไร)

มุอามะละฮ์ คือ หมวดหนึ่งของกฎหมายอิสลามที่ว่าด้วยเรื่องเศรษฐกิจสังคม เช่น การซื้อ การขาย การเช่า การกู้ยืม

และทรงห้ามการริบา "ริบา" ก็คือ "ดอกเบี้ย" ซึ่งแตกต่างจากกำไร ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ่งดอกเบี้ยมีลักษณะของความเห็นแก่ตัว เป็นการขูดรีด แต่กำไรเกิดจากการต้องลงแรงและมีการเสี่ยงได้เสี่ยงเสียด้อยความสามารถในการประกอบการด้วย อย่างไรก็ตาม การค้ำนั้นก็ต้องมีขอบเขตในการทำกำไร ต้องไม่มีการฉวยโอกาสหากำไรจนเกินควรอย่างเด็ดขาด เพราะอิสลามถือว่าการค้ำกำไรเกินควรนั้น เป็นการขูดรีดและเอาไรต์เอาเปรียบ นอกจากนี้แล้วการผูกขาดเพื่อยับยั้งการผลิตโดยหวังผลในการโกงราคาก็ถือว่าเป็นสิ่งต้องห้ามด้วย การดำเนินงานทางธุรกิจของสหกรณ์จำเป็นต้องใช้เงินทุนเหมือนองค์กรอื่น แต่สหกรณ์ใช้วิธีร่วมกันเสี่ยงด้วยการถือหุ้น หุ้นในสหกรณ์มีความหมายตรงกับคำว่า "มูฏอรอบะฮ์" ซึ่งไม่เหมือนหุ้นของบริษัทหรือหุ้นส่วน "ชะรีกะฮ์" เพราะมูฏอรอบะฮ์มีความหมายถึงความร่วมมือด้วย มิได้หวังแต่ผลกำไรเพียงประการเดียว

2. อัจญ์ติมาอี เป็นแนวคิดที่ให้สหกรณ์ซึ่งเป็นองค์กรของประชาชนเข้าช่วยเหลือสังคม อันที่จริงในเรื่องนี้ทั้งกฎหมายและข้อบังคับโดยทั่วไปก็เปิดโอกาสให้ทำได้ในขอบเขตที่ต้องกำหนดไว้เป็นระเบียบให้สมาชิกได้ทราบทั่วไป โดยต้องปฏิบัติตามแนวนโยบายของที่ประชุมใหญ่ หรือตามเจตนารมณ์ของผู้บริจาคอย่างเคร่งครัด นอกจากสหกรณ์จะปันเงินกำไรส่วนหนึ่งเพื่อสังคมแล้ว สหกรณ์อาจรับเป็นตัวแทนหรือเป็นศูนย์กลางจัดการบริจาคชะกาตให้แก่มุสลิมทั่วไปที่ต้องการบริจาค เพื่อช่วยเหลือแก่เพื่อนมนุษย์โดยไม่หักค่าใช้จ่ายใดๆ ทั้งสิ้น

3. สียาซี เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการบ้านการเมือง โดยอาศัยหลักการที่อนุมัติโดยอิสลาม สหกรณ์จึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีอิทธิพลต่อการเมืองเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ถ้าประชาชนมีความเจริญก้าวหน้า ทั้งในด้านแนวคิด รูปแบบ และพฤติกรรมแล้ว ประชาชนก็จะเป็นประชาธิปไตยตามไปด้วย ซึ่งก็หมายถึงประชาชนรู้จักสิทธิและหน้าที่ รู้จักเลือกผู้แทนและปฏิบัติอยู่ในระเบียบวินัย นอกจากนี้เมื่อประชาธิปไตยแพร่ขยายออกไปในหมู่ชนอย่างกว้างขวางแล้ว ก็จะทำให้ประชาชนมีวิวินิจฉัยในการเลือกคณะบุคคลเข้าไปบริหารกิจการของสหกรณ์ด้วย อย่างไรก็ตามเมื่อประชาชนมีความรู้ ความคิด ความรับผิดชอบ ความสงบสุขสันติที่มีในประเทศชาติย่อมเป็นปัจจัยสำคัญส่งผลให้ประชาชนได้ตั้งหน้าทำมาหากินนำชีวิตให้ก้าวหน้าไปได้ในที่สุด

ลักษณะการดำเนินงาน การดำเนินธุรกิจ รายได้ การจัดสรรรายได้ และรายจ่ายของสหกรณ์อิสลามนั้น คล้ายคลึงกับสถาบันการเงินอิสลาม

สถานภาพสตรีมุสลิมตามหลักการอิสลาม

สถานภาพของสตรีมุสลิมตามหลักการอิสลาม มีดังนี้ (ดลมนรรัตน์ บากา และแวอุซ็อง มะแดเฮาะ, 2529)

1. สถานภาพทางครอบครัว

สถานภาพทางครอบครัวของสตรีมุสลิม แบ่งสถานภาพ 3 สถานภาพ คือ

1.1 สถานภาพในฐานะมารดา

สถานภาพของสตรีมุสลิมที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ สถานภาพในฐานะที่เป็นมารดา อิสลามได้ให้เกียรติยกฐานะและคุณค่าของมารดาไว้สูงมาก ดังอัลกุรอานระบุไว้ว่า

“และพระผู้อภิบาลของเจ้าได้บัญชาว่า เจ้าจงอย่าเคารพภักดีผู้ใดนอกจากพระองค์เท่านั้น และจงทำการดีต่อพ่อ-แม่ และถ้าผู้ใดในทั้งสองหรือทั้งสองเข้าสู่วัยชรา ดังนั้นจงอย่ากล่าวแก่ทั้งสองว่า “อุฟ” (33:33)

ท่านศาสตาดามูฮัมมัด (คือลย) ได้กล่าวไว้ว่า “สรวงสวรรค์นั้นอยู่ใต้ฝ่าเท้ามารดา (รายงานโดย อะหมัดอิบนิมาเยฮ์)

มารดาจึงต้องดูแลเอาใจใส่ให้ความยุติธรรมแก่บุตร ให้ความรักแก่บุตร อบรมสั่งสอนบุตรและให้นมจนอายุ 2 ขวบ ความสุขสบายของลูกต้องเกี่ยวข้องกับแม่บังเกิดเกล้า อัลกุรอานจึงต้องระบุให้มวลมนุษยย์มีความกตัญญูต่อพ่อ-แม่ ดังโองการที่กล่าวไว้ว่า

“และเรา (อัลลอฮ์) ได้สั่งเสียแก่มวลมนุษยย์ (ให้ปฏิบัติ) ต่อพ่อ-แม่ของเขาว่า แม่ของเขาจะต้องอุ้มท้องในระหว่างตั้งครรภ์ด้วยสภาพที่อืดโรยอ่อนแอและให้นมเป็นเวลาสองปี สูเจ้าจงสำนึกในพระคุณของเรา (อัลลอฮ์) และต่อพ่อ-แม่ของสูเจ้า ยิ่งเรา (อัลลอฮ์) ที่สูเจ้าต้องกลับมา” (31:14)

นอกจากนี้สตรียังมีสิทธิจะได้รับค่าเลี้ยงดูจากลูกๆ ในฐานะมารดา

1.2 สถานภาพในฐานะภรรยา

สถานภาพของสตรีในฐานะภรรยามีหลายประการ

ประการแรก การดูแลบ้านและครอบครัว สตรีมีสิทธิที่จะแสดงความคิดเห็นหรือให้คำแนะนำในส่วนที่เกี่ยวกับกิจการของครอบครัว แต่ต้องยอมรับสามีในฐานะเป็นผู้รับผิดชอบต่อการของครอบครัว

ท่านศาสตาดากล่าวว่า “...และภรรยาเป็นผู้ดูแลบ้านของสามีของเธอ และเธอเป็นผู้รับผิดชอบต่อผู้อยู่ใต้การดูแลของเธอด้วยเช่นกัน” (อับดุลการีมไซดาน อ้างถึงใน ดลมรรจน บากา และแวอูเซ็ง มะแดเฮาะ, 2529)

ประการที่สอง สตรีต้องเชื่อฟังสามีและปฏิบัติตามคำสั่งของสามีตราบเท่าที่เขาอยู่ในขอบเขตของอิสลาม

ท่านศาสตาดากล่าวไว้ว่า “สตรีที่ดี คือ สตรีที่เมื่อสามีมองไปยังเธอแล้วทำให้เกิดความสุขใจ และเมื่อเจ้าบอกกล่าวสิ่งใดเธอก็เชื่อฟัง” (รายงานโดย อนุฮูรอัยเราะฮ์)

ประการที่สาม สตรีต้องช่วยคุ้มครองสิทธิของสามีและรักษาความบริสุทธิ์ของสามี

ประการที่สี่ ต้องรักษาความบริสุทธิ์ของตนเอง ไม่ริบชู้ผู้ชาย ต้องซื่อสัตย์ต่อสามีเท่านั้น

ประการที่ห้า สตรีเป็นผู้ให้กำลังใจแก่สามี ดังที่อัลลอฮ์ตรัสไว้ว่า “และส่วนหนึ่งจากสัญญาณของพระองค์ได้สร้างคุ้มครองให้แก่พวกเจ้าจากตัวของพวกเจ้าเอง เพื่อว่าพวกเจ้าจะได้มีความสุขสบายอยู่กับนาง และพระองค์ได้ทรงให้พวกเจ้ามีความรักใคร่และมีความเอ็นดูเมตตา ระหว่างกัน” (30:21)

สิทธิที่สำคัญของสตรีในฐานะภรรยา คือ สตรีมีสิทธิที่จะได้รับค่าเลี้ยงดูจากสามี ดังอัลกุรอานระบุว่า “บุรุษเป็นผู้ปกครองเลี้ยงดูสตรี โดยที่อัลลอฮ์ได้ทรงโปรดปรานให้บางคนในหมู่พวกเขาเหนือกว่าอีกบางคน และโดยที่พวกเขาใช้จ่ายจากสมบัติของพวกเขา” (4:34)

1.3 สถานภาพในฐานะบุตร

ในฐานะที่เป็นบุตรซึ่งท่านศาสดาให้ความสำคัญดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

“ผู้ใดก็ตามที่มีลูกสาวเป็นเสมือนเกราะป้องกันตัวเขา (บิดา มารดา) ให้พ้นจากไฟนรก และผู้ใดก็ตามที่มีลูกสาวสองคน พระผู้อภิบาลจะทำให้เขา (บิดา มารดา) เข้าสู่สวรรค์ เพราะลูกสาวทั้งสองคนนั้นบุตรจะต้องได้รับการอบรมเลี้ยงดูเป็นอย่างดีจากบิดามารดา ต้องได้รับความเป็นธรรม ได้ดีมีนมจากแม่จนอายุ 2 ขวบ เมื่ออายุ 7 ขวบ ต้องได้รับคำสั่งสอนจากบิดามารดาให้รู้จักการปฏิบัติตามหลักการอิสลาม หัดละหมาด เรียนคัมภีร์อัลกุรอาน และเมื่อเติบโตใหญ่แล้วบุตรก็ต้องปรนนิบัติต่อพ่อแม่เป็นอย่างดีไม่ดูด่าว่าท่าน พุดจาสุภาพเรียบร้อยกับท่าน และพยายามช่วยเหลือท่านตามที่ท่านต้องการ แต่ต้องไม่ขัดกับหลักการศาสนา เพราะว่าท่านเป็นผู้มีพระคุณอย่างยิ่งหลวง”

2. สถานภาพทางสังคม

สถานภาพทางสังคมของสตรีมุสลิม ในที่นี้จะกล่าวเพียงบางประการ

2.1 ด้านการแสวงหาความรู้

ท่านศาสดาได้กล่าวไว้ว่า “การแสวงหาความรู้เป็นหน้าที่สำหรับมุสลิมทุกคน(ทั้งบุรุษและสตรี) (รายงานโดย มิชกาดและบัยฮากิ) “ จะเห็นได้ว่าท่านศาสดาได้สั่งให้มุสลิมทุกคนไม่ว่าบุรุษหรือสตรีได้แสวงหาความรู้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยมีเป้าหมายคือ การรำลึกถึงอัลลอฮ์ ความรู้ที่นับว่าเป็นประโยชน์มากที่สุดสำหรับสตรีก็คือ การศึกษาคำสอนและบทบัญญัติของอิสลาม ซึ่งประกอบไปด้วยสิ่งอนุมัติให้กระทำ (ฮะลาล) และสิ่งที่ไม่อนุมัติให้กระทำ (หะรอม)

สำหรับความรู้ทางโลกนั้นถือว่าอนุญาตให้ศึกษาได้ แต่จะต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่ได้อ้างมาแล้ว กล่าวคือ “ต้องปฏิบัติตามตามมรรยาทและวิธีการที่เหมาะสมสำหรับสตรี และการรักษาความบริสุทธิ์ของสตรี”

2.2 ด้านการร่วมกิจกรรม

การให้ความสนใจแก่กิจกรรมส่วนรวมของมุสลิมเป็นหน้าที่และสิทธิของสตรี

2.3 ด้านการแต่งกาย

สตรีมุสลิมต้องแต่งกายอย่างมิดชิด ดังอัลกุรอานระบุไว้ว่า

“โอ้ นบี จงกล่าวแก่ภรรยาทั้งหลายของเจ้าและลูกสาวของเจ้า และสตรีผู้ศรัทธาทั้งหลาย ให้นางกระชับเสื้อคลุมของนางให้มิดชิด นั่นเป็นการเหมาะสมกว่าที่นางจะได้เป็นที่น่าสังเกตแล้วจะได้ไม่ถูกระราน” (33:59)

สตรีมุสลิมจะต้องปกปิดร่างกายตั้งแต่ศีรษะจรดเท้า ยกเว้นใบหน้าและฝ่ามือเท่านั้น เงื่อนไขอีกประการหนึ่งในการแต่งกายของสตรี คือ เสื้อผ้านั้นจะต้องไม่บาง ไม่คับแคบ และรัดรูป เมื่อสวมใส่แล้วจะต้องไม่เห็นรูปร่างทรวดทรงและนิกมโนภาพออกได้

นอกจากนี้การแต่งกายของสตรีต้องไม่เหมือนบุรุษ

2.4 ด้านการทำบุญ

สตรีมุสลิมมีสิทธิในการทำบุญ การปฏิบัติศาสนกิจเหมือนกับบุรุษ

2.5 ด้านการคบเพื่อน

เนื่องจากหมู่บ้านหนึ่งๆ เปรียบเสมือนบ้านหลังใหญ่ ผู้อยู่ในหมู่บ้านเหมือนคนอยู่บ้านเดียวกัน จึงไม่ควรจะมีที่คนหนึ่งมีกิน แต่อีกคนอด ดังที่ท่านศาสดามูฮัมมัดกล่าวว่า

“ไม่ได้ชื่อว่าเป็นผู้ศรัทธาต่อฉัน วันหนึ่งๆ ของเขาหมดไปด้วยอีมหน้าสำราญ โดยเพื่อนบ้านของเขาหัวโหย ทั้งๆ ที่เหตุการณ์อย่างนั้นเขารู้ดี” (รายงานโดยอัลบัซซาร์)

3. สถานภาพทางเศรษฐกิจ

ด้านการประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงครอบครัวเป็นหน้าที่ของสามี ดังอัลกุรอานที่ว่า

“บุรุษนั้นเป็นผู้ปกครองเลี้ยงดู (เหนือ) สตรี ดังนั้นการประกอบอาชีพมิใช่หน้าที่หลักของสตรี แต่ในกรณีที่มีความจำเป็นในด้านการครองชีพ อิสลามไม่คัดค้านการประกอบอาชีพของนาง” (4:33)

ทั้งนี้ในการประกอบอาชีพนั้น สตรีสามารถทำได้ราบไต่ที่ทำหน้าที่ของแม่ศรีเรือนได้ ไม่บกพร่องในหน้าที่ อบรมการปรนนิบัติต่อสามีเลี้ยงดูบุตร โดยการประกอบอาชีพนั้น ควรเป็นอาชีพที่เหมาะสมกับธรรมชาติของสตรี เช่น ครูบาอาจารย์ นางพยาบาล

4. สถานภาพทางการเมือง

สถานภาพสตรีมุสลิมในด้านการเมืองนั้น จะเท่าเทียมกับบุรุษอันนี้รวมถึงสิทธิในการเลือกตั้ง การเข้าร่วมกิจกรรมในสาธารณชน การแสดงความคิดเห็นหรือการประชุมปรึกษากัน อัลกุรอานระบุว่า

“แท้จริงอัลลอฮ์ได้ยินคำพูดของสตรีซึ่งทำการโต้ตอบกับเจ้าในกรณีของสามีของนางและนางร้องทุกข์ต่ออัลลอฮ์ และอัลลอฮ์ทรงได้ยินการโต้ตอบของเจ้าทั้งสอง..” (58:1)

5. สถานภาพทางกฎหมาย

5.1 สิทธิในการรับมรดกและสะสมทรัพย์

สตรีมีสิทธิในการรับมรดกเช่นเดียวกับบุรุษ แต่ต้องเป็นไปตามสัดส่วนดังที่ระบุไว้ในกฎหมายอิสลาม ด้านการสะสมทรัพย์นั้น สตรีมีสิทธิที่จะสะสมทรัพย์สินด้วยวิธีการอันถูกต้องตามบทบัญญัติอิสลาม และสตรียังมีสิทธิที่จะจัดการใช้จ่ายเงินทองตามความประสงค์ของเธอ โดยไม่จำเป็นต้องได้รับอนุญาตจากผู้อื่นใดก่อน ตราบใดที่เธอเป็นผู้มีสติปัญญาครบสมบูรณ์

5.2 ด้านการสมรส

อิสลามส่งเสริมการสมรส และสตรีมีสิทธิในการเลือกคู่ครองเช่นเดียวกับบุรุษ ผู้ปกครองไม่มีสิทธิในการที่จะบังคับ

6. สถานภาพด้านการยอมรับแนวความคิดใหม่ๆ บางประการ

ด้านการรับความคิดใหม่ๆ ไม่ว่าจะสตรีและบุรุษย่อมมีสิทธิที่จะรับความคิดใหม่ๆ นั้นได้ ถ้าความคิดนั้นๆ ไม่ขัดกับหลักการอิสลาม แต่ถ้าขัดแย้งกับหลักการอิสลามก็ยอมรับไม่ได้

7. สถานภาพทางด้านจิตใจ

ในด้านการสนองความต้องการด้านจิตใจของสตรีในการที่จะเข้าสู่จุดสูงสุดของชีวิต คือเข้าสู่สรวงสวรรค์นั้นสตรีย่อมมีสิทธิทัดเทียมกับบุรุษ ไม่ว่าจะบุรุษหรือสตรีถ้าหากปฏิบัติตามหลักการอิสลามแล้ว ย่อมได้รับรางวัลตอบแทนเท่าเทียมกัน ดังอัลกุรอานระบุว่า “ แท้จริงบุรุษผู้นอบน้อม บุรุษผู้ศรัทธาและสตรีผู้ศรัทธา บุรุษผู้ภักดีและสตรีผู้ภักดี .. อัลลอฮ์ได้ทรงเตรียมไว้สำหรับเขาทั้งหลาย ซึ่งการอภัยและรางวัลอันยิ่งใหญ่” (33:35)

นั่นคือ สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามหลักการอิสลาม ซึ่งในการดำเนินชีวิตประจำวันของสตรีมุสลิมทุกคนต้องปฏิบัติตามหลักการดังกล่าว

นอกจากนี้สตรีมุสลิมจะต้องประพฤติตนตามแบบอิสลาม เพื่อป้องกันให้พ้นจากการแสดงความยั่วยวนเพศตรงข้าม ดังนี้ (ยูซุฟ ก็อรฏอวี, 2539)

ก. การลดสายตาลงต่ำ : ความจริงแล้ว เครื่องประดับที่มีค่าที่สุดของสตรี คือ ความรัก นวลสงวนตัวหรือความสงบเสงี่ยม และการแสดงออกที่ดีที่สุดของความสงบเสงี่ยมก็คือ การลดสายตาลงต่ำ ดังที่อัลลอฮ์ทรงกล่าวว่า

...และเธอล่างแก้มหญิงผู้ศรัทธาทั้งหลายให้พวกนางลดสายตาของนางลงต่ำ...(24:31)

ข. อย่ายู่ปะปนกับผู้ชายในลักษณะที่ร่างกายสามารถกระทบกันได้หรือในลักษณะที่ผู้ชายสัมผัสผู้หญิง ดังที่เห็นในภาพยนตร์ ชั้นเรียนของมหาวิทยาลัย ในหอพัก รถเมล์และในที่อื่นๆ มะกอล อิบน์ ยะซัน ได้กล่าวว่า ท่านศาสดามูฮัมมัด (ศ็อลย) ได้กล่าวว่า :

"การทำงานจะถูกเหล็กแหลมแทงเข้าไปในหัวนั้นยังเป็นการดีกว่าการที่จะไปแตะต้องผู้หญิงที่ไม่ได้รับอนุญาตให้แตะต้อง" (รายงานโดย อัลด-ฎะรออีและอัลบัยหะกี)

ค. เสื้อผ้าของเธอจะต้องเป็นไปตามมาตรฐานที่ชะรีอะฮ์ อิสลามได้วางไว้ดังนี้

(1) เสื้อผ้าของเธอจะต้องปกปิดร่างกายทั้งหมด ยกเว้น "ที่เปิดเผย" ซึ่งตามการตีความที่ดีที่สุดคือหน้าและมือ

(2) เสื้อผ้าจะต้องไม่บางจนเห็นเรือนร่างภายใน ท่านศาสดามูฮัมมัด (ศ็อลย) ได้บอกให้เราทราบว่

"ในบรรดาผู้ที่อยู่ในไฟนรกนั้นคือ บรรดาผู้หญิงที่สวมเสื้อผ้าแล้วก็ยังเปลือย (เสื้อผ้าบางโปร่งจนไม่สามารถปกปิดสิ่งที่อยู่ภายใต้ได้) ผู้ที่ล่อลวงไปให้เสียตัว ผู้หญิงเหล่านี้จะไม่ได้เข้าสวรรค์และแม้แต่กลิ่นของมันก็ไม่มีความไปถึงพวกเขา"

(3) เสื้อผ้าของเธอจะต้องไม่รัดรูปจนเห็นภาพพจน์เรือนร่าง โดยเฉพาะส่วนนูนส่วนเว้าของเธอได้ ถึงแม้เสื้อผ้านั้นจะไม่บางก็ตามที เพราะนี่เป็นรูปแบบเสื้อผ้าของอารยธรรมวัตถุนิยมตะวันตกที่นักออกแบบเสื้อผ้าพยายามแข่งขันกันออกแบบแฟชั่นเสื้อผ้าที่เน้นส่วนนูนส่วนเว้าของผู้หญิงเพื่อเข้ายวาระของผู้ชาย สตรีที่สวมเสื้อผ้าเช่นนี้แหละที่ท่านศาสดามูฮัมมัด (ศ็อลย) กล่าวว่า "สวมเสื้อผ้าแล้วยังเปลือย" เพราะเสื้อผ้าประเภทนี้มักจะยั่ววนอารมณ์ใคร่มากกว่าเสื้อผ้าบางเสี้ยอีก

(4) เธอจะต้องไม่สวมเสื้อผ้าที่เป็นของผู้ชาย เช่น กางเกงขายาวในปัจจุบัน

(5) ในการเลือกเสื้อผ้าที่จะสวมใส่นั้น เธอจะต้องไม่ลอกเลียนแบบสตรีที่มีชัมมุสลิม เพราะอิสลามไม่ยอมรับการทำตามแนวทางที่มีชัมมุสลิม แต่ต้องการให้บรรดามุสลิมพัฒนาบุคลิกลักษณะของตัวเองให้แตกต่างไปจากผู้อื่น

¹ ชะรีอะฮ์ หมายถึง กฎหมายอิสลามหรือแนวทางอิสลาม (Altalib, 1991)

ง. สตรีมุสลิมจะต้องเดินและพูดในลักษณะที่มีเกียรติและเหมือนกับนักธุรกิจ เธอจะต้องหลีกเลี่ยงการพูดจาหรือแสดงท่าทางเข้ายวน เพราะกิริยาเช่นนั้นเป็นกิริยาของสตรีที่มีจิตใจไม่ดี มิใช่กิริยาของมุสลิม อัลลอฮ์ทรงกล่าวว่า :

...จงอย่าพูดให้มีจริตมากนัก มิฉะนั้นผู้ที่ในดวงใจของเขามีโรคอยู่แล้วจะคิดลวนลาม..(33 : 32)

จ. เธอจะต้องไม่ดึงความสนใจของผู้ชายไปยังการประดับที่ซ่อนเร้นไว้ โดยใช้น้ำหอม หรือ โดยการเขย่าเครื่องประดับให้มีเสียงหรือลูบไล้มันหรือโดยวิธีการอื่นๆ อัลลอฮ์กล่าวว่า :

....และจงอย่าให้นางกระเทิบเท้าของนาง เพื่อให้คนอื่นได้รู้ถึงเครื่องประดับที่ซ่อนไว้ (24 : 31)

บทบาทของสตรีมุสลิมในด้านเศรษฐกิจ

ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่า อิสลามได้กำหนดให้สามีเป็นผู้นำครอบครัว และรับผิดชอบในการประกอบอาชีพหารายได้เพื่อเลี้ยงครอบครัว ส่วนภรรยา มีบทบาทในการดูแลกิจการต่างๆ ภายในบ้าน พร้อมกับอบรมบุตรธิดาให้เป็นคนดีตามหลักการอิสลาม หรือกล่าวโดยสรุปก็คือ อิสลามได้กำหนดให้สตรีมีบทบาทภายในบ้านเรือนของตน อย่างไรก็ตาม สตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ นั้น นอกจากจะมีบทบาทภายในบ้านแล้ว ยังมีบทบาทสำคัญในด้านเศรษฐกิจ โดยการออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านอีกด้วย กล่าวคือ เป็นผู้ประกอบการเล็กๆ ทางธุรกิจ เช่น ขายไก่ทอด ขายปลา ขายของในตลาด เป็นต้น ซึ่งบทบาทนี้แตกต่างจากสตรีมุสลิมในสังคมอื่น ซึ่งมักจะจำกัดตัวเองอยู่แต่ในบ้านเท่านั้น เช่น ในสังคมตะวันออกกลาง (ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ, 1989 อ้างถึงใน ศิริรัตน์ ธานีรัตนานนท์ และคณะ, 2538)

ทั้งนี้บทบาทของสตรีมุสลิมกับการบริหารจัดการสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามก็เช่นเดียวกัน ถือได้ว่าบทบาทนี้เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมรูปแบบใหม่ของสตรีมุสลิมในประเทศไทย เนื่องจากว่าที่ผ่านมาได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามหลายแห่ง แต่การบริหารจัดการนั้นมีผู้ชายเป็นผู้บริหาร

บทบาทของสตรีมุสลิมกับสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลาม

สหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามบ้านสุไหงปาเน อำเภอมือเบะ จังหวัดปัตตานี เป็นสหกรณ์ออมทรัพย์ที่มีสตรีเป็นแกนนำในการบริหารจัดการ สหกรณ์ดังกล่าวเป็นหนึ่งในสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามที่ได้รับการส่งเสริมจากสำนักส่งเสริมและการศึกษาต่อเนื่อง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปัจจุบันสหกรณ์แห่งนี้ดำเนินการมาเป็นเวลา 9 ปี มีสมาชิก 153 คน เงินทุน 617,624 บาท (ข้อมูล

ณ ปี พ.ศ. 2541) ซึ่งถือได้ว่าประสบความสำเร็จอย่างสูงระดับหนึ่ง โดยเพิ่มขึ้นจากเงินทุนเมื่อก่อตั้งในปี พ.ศ. 2533 จำนวน บาท 544,143 บาท (ปี พ.ศ. 2533 มีเงินทุนสะสม 73,490 บาท)

สำหรับลักษณะของสหกรณ์ออมทรัพย์ที่สำนักส่งเสริมฯ ให้การส่งเสริมนี้ (สมบูรณ์ บัวหลวง, 2537 : 26-29) เป็นสถาบันการเงินของชุมชนที่เปิดโอกาสให้ประชาชนผู้ขาดโอกาส ชัดสนและผู้สนใจในชุมชนเข้ามาเป็นสมาชิก เพื่อร่วมดำเนินการตามหลักการสหกรณ์ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน ในลักษณะของการออมทรัพย์ตามกำลังฐานะของตน ร่วมกันประกอบธุรกิจขนาดย่อม เพื่อแบ่งเบาภาระหนี้สิน ตลอดจนการลงทุนแก่สมาชิกในรูปแบบการลงทุนร่วม การช่วยเหลือตนเอง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และรับผิดชอบร่วมกันในความก้าวหน้าของกลุ่มหรือสหกรณ์ที่ตนสังกัด โดยอาศัยพื้นฐานสำคัญในการปฏิบัติ คือ คำสอนจากอัลกุรอานแบบอย่างที่ดีของศาสนาดามูฮัมมัด กลุ่มหรือสหกรณ์ออมทรัพย์มีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. ส่งเสริมให้สมาชิกนำหลักการของอิสลามมาใช้ในระบบธุรกิจทุกประเภท โดยผ่านกระบวนการสหกรณ์ โดย

1.1 ส่งเสริมการประหยัดและรักการออม โดยนำเงินที่เหลือจากการใช้ มาฝากไว้กับสหกรณ์ อาจจะออมหรือฝากเป็นรายวัน สัปดาห์ หรือรายเดือน ตามความสะดวก ความสามารถและข้อตกลงของแต่ละกลุ่มสหกรณ์

1.2 ส่งเสริมให้สมาชิกรู้จักระบบการทำงานเป็นกลุ่ม โดยสมาชิกทุกคนรับผิดชอบในความก้าวหน้าและความเจริญของกลุ่มอย่างเท่าเทียมกัน

1.3 ส่งเสริมให้สมาชิกรู้จักระบบธุรกิจที่อนุวัติโดยอิสลาม และนำรายได้ที่ได้จากการประกอบธุรกิจกลับคืนสู่สมาชิกและสังคม โดย

1.3.1 บันกำไรคืนแก่สมาชิกในรูปของการแบ่งผลกำไรต่อหุ้นหรือการใช้บริการ

1.3.2 การจัดสรรกำไรบางส่วนเพื่องานสวัสดิการสังคม เช่น การจ่ายชะกาด การจัดตั้งกองทุนบัยตุลมาล (กองทุนสาธารณะ) การจัดเงินสาธารณะ ประโยชน์เป็นสวัสดิการแก่ผู้ทำงาน (กรรมการ)

1.4 ส่งเสริมให้สมาชิกรู้จักพึ่งตนเอง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศชาติ

2. ส่งเสริมให้สมาชิกใช้สถาบันการเงินของตนเป็นที่พึ่งร่วมกัน คือ

2.1 ส่งเสริมให้มีการกู้เงินที่จำเป็น เช่น กรณีการช่วยเหลือฉุกเฉิน อาทิ การรักษาพยาบาล การใช้จ่ายทางการศึกษา อุบัติเหตุ การแต่งงาน การเกิด การตาย โดยการกู้จะไม่มีเงื่อนไขของผลประโยชน์ในรูปของค่าธรรมเนียม ดอกเบี้ย ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น

2.2 ส่งเสริมให้มีการกู้เพื่อการลงทุนหรือเพื่อผลประโยชน์ในหนทางที่ดีและถูกต้อง เช่น

2.2.1 ชื่อที่ดินหรือสร้างโรงงานเพื่อการประกอบอาชีพ

2.2.2 ประกอบธุรกิจที่ไม่เสี่ยงต่อการขาดทุน

2.2.3 ชื่อเครื่องมืออุปกรณ์ เพื่อการประกอบอาชีพ

2.3 ส่งเสริมให้มีการกู้เพื่อสร้างหลักประกันแก่สมาชิก เช่น การซื้อหรือการสร้างบ้าน ที่อยู่อาศัย หรือชื่อที่ดินเพื่อการสร้างบ้าน

3. ส่งเสริมให้สมาชิกที่มีฐานะการเงินดีและมีจิตใจที่จะช่วยเหลือสังคม ฝากเงินกับกลุ่มหรือสหกรณ์ เพื่อจะได้มอบหมายให้กรรมการนำเงินไปร่วมลงทุนกับสมาชิกหรือลงทุนกับบุคคลอื่นๆในหนทางที่ถูกต้องและเป็นธรรม

การให้สมาชิกกู้เงินเพื่อใช้จ่ายในกรณีจำเป็น สหกรณ์จะไม่คิดดอกเบี้ย ในกรณีที่กู้เพื่อการลงทุน ผลกำไรที่ได้จะมีการแบ่งปันกันตามอัตราส่วนของเงินลงทุนหรือเกณฑ์ที่กำหนดไว้ระหว่างสมาชิกที่กู้และสหกรณ์ ถ้าขาดทุนทั้งสองฝ่ายจะรับสภาวะการขาดทุนร่วมกัน

ในการดำเนินงานจริงของสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามที่ได้รับการส่งเสริมจากสำนักส่งเสริมฯ นั้น พบว่ามีการดำเนินงาน ดังนี้ (อหฺหมัดสมบูร์น บัวหลวง, สัมภาษณ์ 2 มกราคม 2541)

1. มุ่งเน้นการระดมเงินฝากจากสมาชิก
2. สหกรณ์นำเงินฝากของสมาชิกไปลงทุนในธุรกิจที่ได้กำไรแน่นอน ไม่เสี่ยง ส่วนใหญ่จะนำเงินไปซื้อสินค้าอุปโภค บริโภค เครื่องมืออุปกรณ์เพื่อการประกอบอาชีพ เป็นต้น จากนั้นนำสินค้าดังกล่าวมาขายให้กับสมาชิก โดยระบบเงินผ่อน ผลกำไรที่ได้จากการขายสินค้านี้จะนำเข้าสหกรณ์ และปันผลคืนให้กับสมาชิกในแต่ละปี
3. ผลกำไรที่ได้จากการดำเนินการของสหกรณ์ ตามรายละเอียดในข้อ 2 นอกเหนือจากจะนำมาเป็นเงินปันผลคืนให้กับสมาชิกในแต่ละปีแล้ว ส่วนหนึ่งยังแบ่งเป็นเงินชะกาดให้กับคนด้อยโอกาสในชุมชนอีกด้วย

การดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามดังกล่าว จึงมีลักษณะเป็นการคืนกำไรให้สมาชิกในรูปแบบปันผล และคืนกำไรให้ชุมชนในรูปแบบชะกาด

แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำและบทบาทของสตรีในฐานะผู้นำ

ผู้นำเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการสื่อสารภายในสหกรณ์ เพราะจากแนวคิดพื้นฐานของการจัดการบริหารสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามที่เน้นการจัดการโดยการมีส่วนร่วมของสมาชิกนั้น ซึ่ง

หลักการดังกล่าวจะสามารถดำเนินไปได้กระทั่งบรรลุผลสำเร็จต้องอาศัยบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามาทำหน้าที่กระตุ้น สนับสนุน ให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการบริหารสหกรณ์

ความหมายของ "ภาวะผู้นำ" (Leadership)

ได้มีนักวิชาการให้ความหมายของคำว่า "ผู้นำ" ดังนี้

Roderick Bell (1969 อ้างถึงใน อรุณ สงฆอม, 2534 : 15) ให้ความหมายของผู้นำว่า เป็นผู้ซึ่งอยู่ในอำนาจ หรือตำแหน่งที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำ เป็นผู้ซึ่งสามารถมีอิทธิพลในการจัดสรรและจัดการต่อสิ่งที่มีคุณค่าต่าง ๆ มากกว่าคนอื่น ๆ ในชุมชนนั้น เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมายที่ปรารถนาทั้งของตนและสมาชิกของชุมชน

โอวาท สุทธานารักษ์ (2531) สรุปว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่มีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่นในกลุ่ม หรือมีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มไปสู่จุดประสงค์เป้าหมายที่ตั้งไว้ เป็นผู้ซึ่งสมาชิกยอมรับนับถือ และให้ความเชื่อถือ ปฏิบัติตาม สามารถให้ความช่วยเหลืออื่น ๆ ในสิ่งที่ผู้อื่นร้องขอ รวมทั้งเป็นจุดรวมของแนวความคิดและอิทธิพลต่อแนวความคิดของมวลสมาชิกของกลุ่มหรือของชุมชน

อุทัย หิรัญโต (2524) ได้จำกัดความคำว่าผู้นำจากนักวิชาการต่าง ๆ ดังนี้

1. สโตกดิลล์ (Stogdill) ให้ความหมายของภาวะผู้นำว่า เป็นกิจกรรมของการที่จะสร้างอิทธิพลต่อสมาชิกในกลุ่ม จะก่อให้เกิดความพยายามในการดำเนินงานให้บรรลุถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้

2. ริชาร์ดและกรีนโลว์ (Richard and Greenlow) การเป็นผู้นำเป็นความพยายามของบุคคลที่จะชักจูงและกำหนดพฤติกรรม ทักษะคติ ความเชื่อหรือค่านิยมของบุคคลอื่น เพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง

3. ทีด (Tead) กล่าวว่า ความเป็นผู้นำ ได้แก่ กิจกรรมในการใช้อิทธิพลจูงใจประชาชน ให้ความร่วมมือปฏิบัติงานเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งคนเหล่านั้นเห็นว่าเป็นสิ่งอันพึงปรารถนา

อรรถัย ชื่นมณษย์ (2519 อ้างถึงใน กุสุมา ภูใหญ่, 2540) สรุปลักษณะกว้าง ๆ ของความหมายของผู้นำ 6 ประการ คือ

1. ผู้ที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้นำ
2. ผู้นำที่เป็นจุดรวมของพฤติกรรมในกลุ่ม
3. ผู้นำที่ถูกเลือกขึ้นมาจากเหล่าสมาชิกในกลุ่ม
4. ผู้นำที่มีอิทธิพลต่อสมาชิกคนอื่น ๆ โดยที่สมาชิกรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม
5. ผู้นำที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไปสู่เป้าหมายของกลุ่ม

6. ผู้นำที่มีพฤติกรรมหรือบทบาทในการนำคนอื่น ๆ

คุณลักษณะของผู้นำ

การศึกษาถึงลักษณะของผู้นำ เป็นวิธีการหนึ่งซึ่งให้เห็นพฤติกรรมและการปฏิบัติงานตามบทบาทของผู้นำที่มีต่อองค์กรได้

ซุบ กาญจนประกร (2517 อ้างถึงใน อรุณ สงฆอม, 2534 : 18) ได้จำแนกลักษณะของผู้นำออกเป็น 3 แบบ โดยพิจารณาจากวิธีการใช้อำนาจ คือ

1. ผู้นำแบบอัตตนิยม เป็นผู้นำที่ถือเอาตัวเองเป็นใหญ่ มีลักษณะถือตัว เชื้อมั่นในตนเอง มาก บริหารงานและกำหนดนโยบายโดยการใช้อารมณ์และอำนาจ วางท่าใหญ่โต ไม่ให้เกียรติคนอื่น ใช้อำนาจเป็นที่ตั้ง เน้นสมรรถภาพของการทำงานของตนเอง และต้องการขยายอำนาจของตนเองออกไปในทุกวิถีทาง

2. ผู้นำแบบเสรีนิยม เป็นผู้นำที่ใช้อำนาจในการควบคุมการบริหารแต่น้อย บรรดาผู้ใต้บังคับบัญชาต่างก็มีเสรีที่จะวินิจฉัยสั่งการ มาตรฐานการปฏิบัติงานหรือระบบการจัดงาน ไม่คำนึงถึงหลักการหรือกฎเกณฑ์เท่าใด การกำหนดนโยบายไม่มีความแน่นอน จากความริเริ่มและไม่มีการประเมินผลงานเพื่อหาแนวทางแก้ไขแต่อย่างใด

3. ผู้นำแบบประชาธิปไตย ถือว่าเป็นแบบผู้นำที่ดีที่สุดและอำนวยผลในการบริหารงานมากที่สุด เป็นการบริหารงานโดยยึดถือความคิดเห็นของกลุ่มเป็นสำคัญ จะดำเนินการในสิ่งใดก็มักจะกระทำไปในนามของกลุ่ม เพราะต้องการความร่วมมือร่วมใจจากผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย การบริหารเน้นหนักในรูปการสร้าง ความเข้าใจอันดีต่อกัน โดยเปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็น เพื่อร่วมกันวินิจฉัยเลือกวิธีที่จะทำให้งานบรรลุวัตถุประสงค์ ในการปฏิบัติงานจะเป็นไปในลักษณะของความร่วมมือประสานงานกันอย่างจริงจัง

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2537) ได้แบ่งลักษณะของผู้นำ โดยคำนึงถึงองค์ประกอบของโครงสร้างสังคมเป็นเกณฑ์ คือ

1. ผู้นำในระบบเศรษฐกิจ หมายถึง ผู้ที่มีฐานะดีทางเศรษฐกิจ
2. ผู้นำในระบบเครือญาติ หมายถึง ผู้อาวุโสที่ชาวบ้านให้ความเคารพ
3. ผู้นำในระบบการปกครอง หมายถึง ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากทางการ มีตำแหน่งเป็นทางการในการปกครอง เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น
4. ผู้นำในระบบศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม หมายถึง ผู้ที่มีความสามารถและชาวบ้านยอมรับให้ประกอบพิธีทางศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรม ความเชื่อ
5. ผู้นำในระบบการศึกษา หมายถึง ผู้ที่มีบทบาทในการอบรมสั่งสอนเด็ก เยาวชน

หรือชาวบ้านโดยทั่วไป มักเป็นผู้ที่สนใจข่าวคราวทั่วไปและเป็นผู้ถ่ายทอด ความรู้ ความคิด เห็นไปสู่ชาวบ้านอีกต่อหนึ่ง

อุทัย หิรัญโต (2524) สรุปแนวคิดของทีด (Tead) เกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้นำ ดังนี้

1. มีกำลังกายและกำลังใจ
2. มีความกระตือรือร้น
3. มีความอดทน
4. มีความเป็นมิตรและความเอ็นดูรักใคร่
5. มีความรอบรู้ในทางหลักวิชา
6. มีความเด็ดขาด
7. มีสติปัญญา

บทบาทและหน้าที่ของผู้นำ

ชูศักดิ์ ชูช่วย (2533) กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของผู้นำชุมชนว่า ผู้นำท้องถิ่นเป็นบุคคลสำคัญกลุ่มหนึ่งที่จะเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชน ทั้งนี้เพราะผู้นำท้องถิ่นเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องและใกล้ชิดกับประชาชน จึงสามารถเข้าใจสภาพชุมชนได้อย่างแท้จริง มีบทบาทหน้าที่พัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนนั้น ก็เพื่อพัฒนาคุณภาพของประชาชนในชุมชนในด้านการศึกษา เศรษฐกิจ อาชีพ การสาธารณสุข สังคม วัฒนธรรม และการเมืองการปกครองให้สูงขึ้น

พนม ลิ้มอารีย์ (2522 อ้างถึงใน กุสุมา ภูใหญ่, 2540) เสนอบทบาทและหน้าที่ของผู้นำ ได้แก่

1. ผู้นำในฐานะบริหาร (the leader as executive)

บทบาทที่เห็นได้ชัดที่สุดของผู้นำ คือ บทบาทในฐานะผู้บริหาร ซึ่งคอยประสานงานระหว่างกลุ่มต่างๆ เป็นผู้นำทางด้านการวางนโยบายและตั้งวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ตลอดจนจนช่วยให้งานของสมาชิกคนอื่นๆ ดำเนินไปด้วยดี ผู้นำจะต้องรับผิดชอบนโยบายและวัตถุประสงค์ของกลุ่มให้มีการปฏิบัติโดยครบถ้วน ถูกต้อง

2. ผู้นำในฐานะผู้วางแผน (the leader as planner)

โดยปกติผู้นำทำหน้าที่วางแผนการปฏิบัติงาน เป็นผู้ตัดสินใจเลือกวิธีการต่างๆ เพื่อช่วยให้กลุ่มบรรลุผลสัมฤทธิ์ตามวัตถุประสงค์ ซึ่งรวมถึงการตัดสินใจต่อเหตุการณ์เฉพาะหน้าและการวางจุดมุ่งหมายระยะยาว บางครั้งผู้นำจะเป็นผู้วางแผนแต่เพียงผู้เดียว ผู้นำจึงเป็นบุคคลเดี่ยวที่รอบ

รู้การดำเนินงานทั้งหมด ส่วนสมาชิกคนอื่นๆ จะได้รับมอบหมายงานเป็นส่วนๆ ซึ่งอาจทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการขาดความเข้าใจในงานได้

3. ผู้นำในฐานะผู้วางนโยบาย (the leader as policy maker)
งานสำคัญของผู้นำ คือ การกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของกลุ่ม
4. ผู้นำในฐานะผู้เชี่ยวชาญ (the leader as expert)
ผู้นำมีความจำเป็นจะต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้และมีทักษะเป็นอย่างดี
5. ผู้นำในฐานะตัวแทนของกลุ่มเพื่อติดต่อกับภายนอก (the leader as external group representative)
เนื่องจากสมาชิกทุกคนของกลุ่มไม่สามารถที่จะติดต่อกับกลุ่มอื่นๆ หรือบุคคลภายนอกได้อย่างทั่วถึง ดังนั้น บุคคลที่มีคุณสมบัติเป็นที่พอใจของกลุ่ม จึงมักจะได้รับเลือกให้ไปทำหน้าที่แทนในการติดต่อกับบุคคลภายนอก และเมื่อบุคคลภายนอกจะติดต่ออะไรกับกลุ่ม ก็จำเป็นจะต้องติดต่อผ่านบุคคลนั้นอีกทีหนึ่ง ผู้นำประเภทนี้จึงกลายเป็น "ผู้แทน" ของกลุ่มโดยปริยาย
6. ผู้นำในฐานะผู้ควบคุมความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม (the leader as controller of internal relationship)
ผู้นำมีหน้าที่ควบคุมดูแลการดำเนินงานภายในกลุ่ม ซึ่งในการทำเช่นนั้น ผู้นำจะทำหน้าที่ควบคุมความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม
7. ผู้นำในฐานะผู้ตัดสินประนีประนอม (the leader as arbitrator and mediator)
เมื่อเกิดความขัดแย้ง บุคคลที่สามารถทำหน้าที่ตัดสินไกล่เกลี่ย ประนีประนอม ให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันได้ มักจะกลายเป็นผู้นำต่อมาในภายหลัง
8. ผู้นำในฐานะที่เป็นบุคคลตัวอย่าง (the leader as exemplor)
สมาชิกของกลุ่มที่มีความประพฤติดีหรือปฏิบัติงานดี จนได้รับการยกย่องอยู่เสมอว่าเป็นตัวอย่างที่ดีของกลุ่ม มีโอกาสที่จะเป็นผู้นำของกลุ่มนั้นได้โดยง่าย เพราะเป็นคนที่ได้รับการยกย่อง ยอมรับนับถือจากสมาชิกในกลุ่ม
9. ผู้นำในฐานะสัญลักษณ์ของกลุ่ม (the leader as symbol of the group)
ความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่ม มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของกลุ่ม แต่คนหมู่มากเมื่อมาอยู่รวมกัน การที่จะทำให้มีความสามัคคีตลอดเวลา นั้นย่อมเป็นไปได้ยาก ดังนั้น ภายในกลุ่มจึงอาจมีบุคคลคนหนึ่ง ที่ได้รับการยกย่องจากสมาชิกทั้งหลายว่าเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม

เนื่องจากเป็นบุคคลที่ดีกับสมาชิกทุกคน มีความจงรักภักดีต่อกลุ่ม รวมทั้งเป็นบุคคลที่ไม่เป็นภัยต่อกลุ่ม

10. ผู้นำในฐานะตัวแทนรับผิดชอบ (the leader as substitute for individual responsibility)

การที่ผู้นำจำเป็นต้องรับผิดชอบต่อการตัดสินใจ และการกระทำบางอย่างหรือทั้งหมดของบุคคลในกลุ่ม โดยเหตุนี้บางทีในโอกาสต่อมา สมาชิกในกลุ่มอาจจะมอบหมายให้ผู้นำมีอำนาจตัดสินใจทำการใดๆ แทนตนได้ ทั้งนี้เพื่อป้องกันความผิดพลาด ซึ่งอาจเป็นเหตุให้ผู้นำพลอยรับผิดชอบไปด้วย

11. ผู้นำในฐานะผู้มีอุดมคติ (the leader as ideology)

ผู้นำเป็นผู้กำหนดอุดมการณ์ สร้างความเชื่อและศรัทธาต่างๆ ให้แก่สมาชิก หรือแม้แต่คุณธรรมประจำใจและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ของกลุ่ม อุดมการณ์ดังกล่าวในระยะแรกๆ อาจเป็นเพียงคำพูดที่ใครๆ พากันนิยมและปฏิบัติตาม ต่อมาจึงกลายเป็นอุดมการณ์ที่เป็นทางการของกลุ่ม ผู้นำลักษณะนี้ส่วนมากมักจะเป็นนักพูดนักคิด ที่สมาชิกทุกคนในกลุ่มให้ความนับถือ

12. ผู้นำในฐานะบิดา (The leader as high figure)

ผู้นำลักษณะนี้จะมีการวางตัวเป็นผู้ใหญ่ มีอาวุโสที่สุดในกลุ่มและมีบุคลิกลักษณะที่น่านับถือ ในฐานะเป็นบิดาของกลุ่ม ผู้นำจะเป็นแบบอย่างแห่งอุดมคติที่สมาชิกควรเลียนแบบ และเป็นที่พึงพอใจของสมาชิกเมื่อเกิดความทุกข์

13. ผู้นำในฐานะผู้ให้คำปรึกษา (The leader as counselor)

ผู้นำจะต้องเป็นที่สามารถให้ความกระจ่างแก่สมาชิกในกลุ่ม ในเรื่องต่างๆ ที่เขามาขอคำปรึกษา จะต้องยินดีรับฟังเรื่องความทุกข์ร้อนต่างๆ ที่สมาชิกมาระบายให้ฟัง และช่วยแก้ปัญหาของเขาด้วย

ผู้นำในทัศนะอิสลาม

Altalib (1991) ได้เสนอหลักพื้นฐานของการเป็นผู้นำในอิสลาม ดังนี้

1. มีการร่วมปรึกษาหารือกัน
2. มีความยุติธรรม
3. ให้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น

นอกจากนี้ Altalib (1991) ยังได้กล่าวถึงคุณลักษณะของผู้นำอิสลาม โดยอ้างถึงวจนะของ

ท่านศาสนามูฮัมมัด (ศ็อลย) ไว้ว่า ผู้นำ คือ ผู้รับใช้ประชาชน ดังนั้น ผู้นำจึงควรสนับสนุนและ
 ความช่วยเหลือผู้อื่น ปัจจัยที่สำคัญที่แสดงออกถึงคุณลักษณะของผู้นำอิสลามควรประกอบด้วย

1. การยินยอมมอบตนเองต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮาย)
2. มีเป้าหมายเพื่ออิสลามและสังคมมุสลิมโดยรวม กล่าวคือ ไม่ควรทำงานเพียงเพื่อผล
 ประโยชน์ของกลุ่มของตนเท่านั้น
3. ยึดมั่นในซารีอะห์และแนวทางของอิสลาม
4. มีความเชื่อมั่นในความเป็นผู้แทน

วินัย สมะฮฺฮอน (2537) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้นำในทัศนะอิสลามว่า ผู้นำซึ่ง
 อยู่ในการบริหารสูงสุดขององค์กร ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติที่พึงประสงค์ตามศาสนาอิสลาม ซึ่ง
 ได้มีระบุไว้อยู่หลายแห่งในกุรอานและซุนนะห์ เช่น

1. มีสัจจะ พูดจริง ทำจริง ใจจริง ไม่โกหก ไม่เหลวไหล (ติดก)
2. ชื่อสัตย์สุจริต ใจกว้างใจได้ เชื่อถือได้ เคารพนับถือได้ ไม่บิดพลิ้ว (อะมานะฮ์)
3. ฉลาดมีไหวพริบ แก้ไขปัญหาได้ ความรู้ดี ความสามารถสูง (พะฎอนะฮ์)
4. สื่อสารดี มีมนุษยสัมพันธ์ดี เผยแพร่ เปิดเผย (ดัฆลีบ)

สี่ประการนี้สรุปได้จากมติของนักวิชาการอูซูลุดดีน ที่กล่าวว่าเป็นคุณสมบัติของศาสดามูฮัมมัด
 (ศ็อลย) เมื่อท่านศาสดาเป็นผู้นำ คุณสมบัติสี่ประการนี้จึงถือเป็นลักษณะรากฐานของความเป็นผู้นำ
 ทุกระดับ และทุกยุคสมัย

5. มีเมตตาสูง เป็นห่วง ช่วยเหลือ เผื่อแผ่ (เราะหิมะฮ์)
6. นอบน้อม ถ่อมตน ไม่เย่อหยิ่งจองหอง (ตะวาฏอ์)
7. สำรวม เกรงครัต มีระเบียบวินัย บุคลิกภาพมั่นคง (คูซุฮ์)
8. สุขภาพ อ่อนโยน ยิ้มแย้ม เป็นกันเอง ไม่ถือตัว (ลัยยีนะฮ์)
9. ตัดสินใจเด็ดขาด ไม่โลเล (อะซัม)
10. มุ่งมั่น จิตใจมั่นคง มอบหมายต่ออัลลอฮ์ (ตะวักัล)
11. อภัย ไม่ถือโทษ ยกโทษ เปิดโอกาสให้ผู้อื่นปรับปรุงตัวเอง (อิฟว์)
12. กล้าหาญ ไม่อ่อนแอ ไม่ขี้ขลาด (ชะย้าอ์)
13. เสียสละ สู้งาน จริงจัง บากบั่น พากเพียร ขยัน (มุญฮาซะดะฮ์)
14. ยึดระเบียบ มีจุดยืนมั่นคง แน่วแน่ (อิสติกอมาฮ์)
15. มีความตั้งใจที่บริสุทธิ์เพื่ออัลลอฮ์ ไม่ลำพอง ไม่โอ้อวด ไม่คุยโว (อิกลาศ)
16. อุดหนุน เยือกเย็น สุขุม ระวังอารมณ์ได้ (ศอบร)
17. บริการผู้อื่น ให้ความสำคัญแก่ผู้อื่น (คิดมะฮ์)
18. ให้เกียรติผู้อื่น (อิกรอม)

สำหรับคำว่า "อะมานะฮ์" ซึ่งเป็นคุณลักษณะหนึ่งของความเป็นผู้นำที่พึงประสงค์ในทัศนะอิสลามนั้น นอกจากความหมายข้างต้นแล้ว ได้มีผู้ให้ความหมายของ "อะมานะฮ์" ดังนี้

การิม อับดุลเลาะห์ (ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ที่พิมพ์) กล่าวว่า อะมานะฮ์ คือ ไว้วางใจได้ ชื่อสัตย์สุจริต ไม่กระทำความชั่วฝ่าฝืนบทบัญญัติของอัลลอฮ์ (ซุบฮาฯ)

เสาวนีย์ จิตต์หมวด (2535) กล่าวว่า อะมานะฮ์ คือ ของฝากหรือสิ่งที่ได้รับมอบหมายให้มีหน้าที่รับผิดชอบ เช่น อัลลอฮ์ (ซุบฮาฯ) ประทานลูกให้เป็นอะมานะฮ์ของพ่อแม่

กล่าวได้สรุป อะมานะฮ์น่าจะหมายรวมถึง การมีความซื่อสัตย์สุจริต ไว้วางใจได้ เชื่อถือและเคารพนับถือได้ ไม่ฝ่าฝืนบทบัญญัติของอัลลอฮ์ (ซุบฮาฯ) และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

ความสำคัญของการมี "อะมานะฮ์" นั้น นะวะวี (2537) กล่าวไว้ว่า อัลลอฮ์ (ซุบฮาฯ) ได้มีคำสั่งให้มนุษย์ดำรงไว้ซึ่งอะมานะฮ์ ดังจะเห็นได้จากโองการในกุรอาน ความว่า

"แท้จริงเราได้เสนอการ "อะมานะฮ์" แก่ชั้นฟ้า และแผ่นดิน และขุนเขาทั้งหลาย แต่พวกมันปฏิเสธที่จะแบกรับ และกลัวต่อมัน (คือภาระอันหนักอึ้ง) และมนุษย์ได้แบกรับมัน แท้จริงเขา (มนุษย์) เป็นผู้ธรรมและมั่งาย" (33 : 72)

นะวะวี (2537) กล่าวต่อไปว่า นอกจากมุสลิมทุกคนต้องมีอะมานะฮ์ต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮาฯ) และต่อท่านศาสดามูฮัมมัด (ศ็อลฯ) ด้วยการปฏิบัติตามบทบัญญัติของศาสนาและปฏิบัติตามแบบฉบับอันสูงส่งของท่านศาสดาแล้ว มุสลิมยังต้องมีอะมานะฮ์ต่อทุกๆ คนด้วยกันด้วย

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ความสำคัญของการมีอะมานะฮ์ไม่เพียงแต่จะเป็นคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของผู้นำตามทัศนะอิสลามเท่านั้น แต่อะมานะฮ์เป็นสิ่งจำเป็นและพึงประสงค์ต่อมุสลิมทุกคน

สตรีกับภาวะความเป็นผู้นำในทัศนะอิสลาม

จากการศึกษาของ ญะมาล เอ บะดาวี (ดำรงในคุรอซิด อะห์มัด, 2541) และ Afzalur Rahman (1987) ในกุรอานไม่มีบอกกล่าวว่าสตรีไม่มีสิทธิ์เป็นผู้นำ แต่มีหะดีษหนึ่งของท่านศาสดามูฮัมมัด (ศ็อลฯ) ได้อธิบายถึงการที่สตรีไม่มีสิทธิ์สำหรับตำแหน่งผู้นำของรัฐ ความโดยสรุปว่า "ผู้คนจะไม่รุ่งเรืองหากว่าพวกเขาปล่อยให้สตรีเป็นผู้นำของเขา" โดยข้อจำกัดนี้ไม่มีอะไรเกี่ยวพันกับ

¹ หะดีษ หมายถึง ข้อความอันเป็นคำกล่าวของท่านศาสดามูฮัมมัด (ศ็อลฯ) รวมทั้งผู้ใกล้ชิดซึ่งท่านยอมรับหรือไม่คัดค้าน (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2535)

เกียรติยศหรือสิทธิของสตรี แต่เกี่ยวข้องกับความแตกต่างตามธรรมชาติและองค์ประกอบของจิตใจของบุรุษและสตรี

ในทัศนะอิสลามผู้นำของรัฐไม่ได้เป็นเพียงหัวหน้าในนามเท่านั้น แต่ต้องเป็นผู้นำประชาชนในการละหมาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันศุกร์และงานฉลอง ผู้นำต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ เกี่ยวข้องกับความมั่นคงและความเป็นอยู่ของประชาชน ดังนั้นตำแหน่งผู้นำของรัฐหรือตำแหน่งที่คล้ายคลึงกัน เช่น ผู้บัญชาการทหาร จึงไม่เหมาะสมกับสตรี ทั้งนี้ด้วยเหตุผลทางการแพทย์ที่พบว่า ในระหว่างการมารอบประจำเดือนและการตั้งครรภ์ สตรีต้องผ่านความเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจที่อาจส่งผลกระทบต่อการทำงานในฐานะผู้นำของรัฐได้

จากผลการศึกษาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การห้ามสตรีเป็นผู้นำนั้นระบุแต่เพียงการเป็นผู้นำของรัฐเท่านั้น ประกอบกับศาสนาอิสลามไม่ได้ห้ามสตรีในการทำงาน เมื่อมีความจำเป็น ดังนั้น การที่สตรีจะทำงานไม่ว่าระดับบริหารหรือเจ้าหน้าที่ก็ตาม การทำงานดังกล่าวต้องสอดคล้องกับสถานะของสตรีตามหลักการอิสลาม การทำงานบริหารของสตรีมุสลิมในการบริหารจัดการสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามก็ต้องสอดคล้องกับหลักการอิสลามเช่นเดียวกัน

ความเป็นผู้นำของสตรีในภาคใต้

จากการศึกษาความเป็นผู้นำของสตรีในภาคใต้ของ อรพินท์ สฟโซคชัย (2538) พบว่า ผู้นำสตรีมีความรู้สูงกว่าคนอื่น และเป็นกลุ่มสตรีที่ช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ ในหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งทำให้มีประสบการณ์และข้อมูลเพียงพอที่จะสามารถอภิปรายข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาของหมู่บ้านได้ดี เวลาพูดแสดงความคิดเห็นสมาชิกอื่นๆ ในที่ประชุมจะตั้งใจฟัง เพราะสามารถชี้แจงเป็นขั้นตอนทำให้ผู้ฟังเข้าใจ และจากการสังเกตของผู้วิจัยดังกล่าว พบว่า ผู้นำสตรีมีความตื่นตัวในงานพัฒนา และมีศักยภาพพร้อมที่จะเข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจหากได้รับโอกาส และหากมีการเตรียมชุมชนและสร้างความเข้าใจถึงความสำคัญในการนำสตรีเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นให้กับผู้นำชายในระดับหมู่บ้านแล้ว จะพบว่า ผู้นำชายจะเข้าใจบทบาทและศักยภาพของสตรี และจะพยายามเปิดโอกาสให้หญิงได้แสดงบทบาทและความสามารถโดยไม่ปิดกั้นหรือแสดงภูมิรู้ เพียงแต่คอยชี้แนะในบางโอกาส ในบางโอกาสที่ผู้หญิงไม่สามารถนำได้

จากวัตถุประสงค์และลักษณะการดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์ดังกล่าว สามารถสะท้อนให้เห็นภาพบทบาทอย่างคร่าวๆ ของสตรีมุสลิมในด้านการสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลาม ใน

ละหมาดเป็นการสวดมนตร์เพื่อขอพรต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮา) โดยมุสลิมทุกคนต้องปฏิบัติวันละ 5 เวลา คือ 1. เวลาอรุ้ง (ซุบห์) 2. เวลากลางวัน (ดูฮรี) 3. เวลาเย็น (อัสรี) 4. เวลาพลบค่ำ (มักริบ) 5. เวลากลางคืน (อีซา) (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2535)

ฐานะที่สตรีเป็นแกนนำและเป็นสมาชิกของสหกรณ์ อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากได้มีการส่งเสริมให้จัดตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามแล้ว ยังไม่ได้มีการศึกษาวิจัยถึงบทบาทของสตรีในด้านการบริหารจัดการสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามในเชิงลึก ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาในประเด็นนี้ต่อไป รวมทั้งยังสนใจที่จะศึกษาถึงการยอมรับของสังคมในบทบาทดังกล่าวของสตรีมุสลิมด้วย เนื่องจากโดยสภาพและบทบาทของสตรีมุสลิมตามหลักการอิสลามนั้น ถูกกำหนดให้อยู่ในบ้านและสตรีไม่ได้อยู่ในสถานะที่จะต้องรับผิดชอบเศรษฐกิจของครอบครัว ดังนั้นประเด็นนี้จึงเป็นประเด็นที่จะต้องศึกษาโดยใช้กรอบแนวคิดดังกล่าวในการหาคำตอบ โดยมีคำถามนำการวิจัย คือ สมาชิกในสังคมยอมรับบทบาทของสตรีมุสลิมในการบริหารจัดการสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามมากน้อยเพียงใด นอกจากนี้ในการศึกษาถึงลักษณะของผู้นำ เป็นวิธีการหนึ่งที่ดีให้เห็นพฤติกรรมและการปฏิบัติงานตามบทบาทของผู้นำที่มีต่อองค์กรได้

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำและบทบาทของสตรีในฐานะผู้นำนี้ สามารถนำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์เพื่อหาคำตอบสำหรับคำถามนำการวิจัย คือ ปัจจัยที่มีผลทำให้สมาชิกในสังคมมุสลิมยอมรับบทบาทของสตรีในการบริหารจัดการสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลาม